

Sancti Hieronymi Stridoniensis Operum, Tomi ...

Continens Commentaria In Matthaevm, Et Epistolas Pavli Ad Galatas, Ad Ephesios, ad Titum & Philemonem, & librum Didymi de spiritu sancto a Hieronymo versum ... Ad Fidem Vetusstissimorum Exemplarivm, Dvcentis Circiter Svblatis Erroribvs Emendata

Hieronymus, Sophronius Eusebius

Coloniae Agrippinae, 1616

Divi Hieronymi Presbyteri In Epistolam Ad Titvm, Ad Pavlam, Et Evstochivm

---

[urn:nbn:de:hbz:466:1-75102](https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:hbz:466:1-75102)

A de vinculis triumphantem. Vel certe ob id Tychicum mis-
sum esse, ut vitam & conuersationem Pauli, quam ignora-
bant, annuntiaret eis, & quasi quoddam exemplar viuendi
daret discipulis gesta apostoli atque virtutes, & eum imi-
tari volentibus. Nec parua esse poterat consolatio æmulari
cupientium, quæ apostolum
egisse cognouerant.

b ¶ *Pax fratribus & charitas cum fide à Deo patre & Domino Iesu, &c.* Si qua alia dona sunt, quæ tribuuntur à Deo patre & Domino Iesu Christo, inter hæc

pax non minimum possidet locum, quæ superat omnem sensum, & custodit corda intellectusque sanctorum: serenitas quædam atque tranquillitas animæ quiescentis, & vniuersam tempestatem & turbinem perturbationum fugans. Huic similis est charitas cum fide, quam & ipsam simul Deus pater donat & filius: ut diligamus Deum de toto corde, & proximos sicut nosmetipsos, & pro inimicis nostris precemur. Hanc pacem & charitatem, quam credentibus Apostolus imprecatur, hi tantum habent, qui fratrum nomine merentur vocari. Pax quippe fratribus & charitas cum fide & pace. Igitur & charitatem & fidem sic pater præstat ut filius: Et hæresis obmutescit, quæ non vult eadem filium posse quæ patrem.

c ¶ *Gratia cum omnibus qui diligunt dominum Iesum Christum in incorruptione. Amen, &c.* Nonnulli hoc ita interpretati sunt, ut eum putarent diligere dominum nostrum Iesum Chri-

stum, quia operibus corruptionis alienus sit, opera corruptionis in coitu sentientes. Vnde & consuetudo & sermo vulgaris incorruptos, virgines vocat, eosque qui coitum nesciant faminarum. Corruptos verò qui istiusmodi degustauerint voluptatem. Illud quoque testimonium coaptantes: Si quis templum Dei corrumpit, corrumpet illum Deus. Sed nescio an hoc valeant explanare quod scribitur: *Vnusquisque proprium habet donum à Deo, alius quidem sic, & alius sic.* Videamus igitur ne forte melius sit omne peccatum corruptionem animæ intelligere, & eos qui à peccato liberi sunt, incorruptos vocari: ita ut diligentes Dominum Iesum Christum, in incorruptione sint, dum peccati vinculis non tenentur, & cum eis est gratia Dei. Simulque arbitror ad distinctionem eorum qui diligunt dominum Iesum Christum, sed non in incorruptione, nunc positum, eos gratiam habere Christi, qui diligant eum in incorruptione. Quanti enim diligunt dominum parati exilia, parati martyria, parati inopiam, & omnia pro eo contumeliarum genera sustinere, & nihilominus carnis passione superantur: sed his non imprecatur Apostolus gratiam: quia gratia domini est cum omnibus qui diligunt eum in incorruptione.

quis templum Dei corrumpit, corrumpet illum Deus. Sed nescio an hoc valeant explanare quod scribitur: Vnusquisque proprium habet donum à Deo, alius quidem sic, & alius sic. Videamus igitur ne forte melius sit omne peccatum corruptionem animæ intelligere, & eos qui à peccato liberi sunt, incorruptos vocari: ita ut diligentes Dominum Iesum Christum, in incorruptione sint, dum peccati vinculis non tenentur, & cum eis est gratia Dei. Simulque arbitror ad distinctionem eorum qui diligunt dominum Iesum Christum, sed non in incorruptione, nunc positum, eos gratiam habere Christi, qui diligant eum in incorruptione. Quanti enim diligunt dominum parati exilia, parati martyria, parati inopiam, & omnia pro eo contumeliarum genera sustinere, & nihilominus carnis passione superantur: sed his non imprecatur Apostolus gratiam: quia gratia domini est cum omnibus qui diligunt eum in incorruptione.

Commentariorum ad Ephesios finis.

DIVI HIERONYMI PRESBYTERI
IN EPISTOLAM AD TITUM, AD
PAVLAM, ET EVSTOCHIVM

PROOEMIUM.

ICET non sint digni fide, qui fidem primam irritam fecerunt, Marcionem loquor & Basilidem, & omnes hæreticos, qui vetus laniant testamentum: tamen eos aliqua ex parte ferremus, si saltem in nouo continent manus suas, & non auderent Christi (ut ipsi iactitant) boni Dei filij, vel euangelistas violare, vel Apostolos. Nunc verò cum & euangelia eius disputauerint, & apostolorum epistolas, non apostolorum Christi fecerint esse, sed proprias: miror quo modo sibi Christianorum nomen audeant vindicare. Ut enim de cæteris epistolis taceam, de quibus quidquid contrarium suo dogmati viderant, eraserunt: nonnullas integras repudiandas crediderunt: ad Timotheum videlicet utramque, ad Hebræos, & ad Titum, quam nunc conamur exponere. Et si quidem redderent causas, cur eas apostoli non putarent, tentaremus aliquid respondere, & forsitan satisfacere lectori. Nunc verò cum hæretica auctoritate pronuncient & dicant: Illa epistola Pauli est, hæc non est: ea auctoritate refelli se pro veritate

intelligant, qua ipsi non erubescunt falsa simulare. Sed Tatianus Encratarum patriarches, qui & ipse nonnullas Pauli epistolas repudiavit, hanc vel maximè, hoc est, ad Titum, apostoli pronunciamdam credidit, paruipendens Marcionis & aliorum, qui cum eo in hac parte consentiunt, assertionem. Scribit igitur Apostolus, o Paula & Eustochium, de Nicopoli, quæ in Actiaco littore sita, nunc possessionis vestræ pars vel maxima est: & scribit ad Titum discipulum suum, & in Christo filium, quem Crete reliquerat ad ecclesias instruendas: præcepitque ei ut cum è duobus Artemas seu Tychicus Cretam fuerit appulsus, ipse Nicopolim veniat. Iustum quippe erat, ut ille qui dixerat, *Sollicitudo mea omnium ecclesiarum*, & qui euangelium Christi usque ad Illyricum de Hierosolymis proficiscens fundauerat, non pateretur & sui & Titi absentia Cretenses esse desertos, à quibus primum idololatriæ semina pullularunt: sed mitteret eis pro se & Tito Arteman vel Tychicum, quorum doctrina & solatio confouerentur.

COMMENTARIORVM HIERONYMI IN EPISTOLAM AD TITVM LIBER PRIMVS.

PAULVS seruus Dei, Apostolus autem Iesu Christi. In epistola ad Romanos ita exortus est: Paulus seruus Iesu Christi, vocatus Apostolus. In hac autem seruum se Dei dicit: Apostolum vero Iesu Christi. Si enim pater & filius vnum sunt, & qui crediderit in filium, credit & in patrem, seruus quoque indifferenter Apostoli Pauli vel ad patrem est referenda, vel ad filium. Hæc autem seruus non est illa, de qua ipse Apostolus ait: Nec enim accepistis spiritum seruitutis iterum in timore: sed accepistis spiritum adoptionis filiorum, in quo clamamus Abba pater: verum nobilis seruus, de qua & David ad Deum loquitur: Ego seruus tuus, & filius ancilla tua. Et beata Maria ad Angelum: Ecce ancilla Domini, fiat mihi secundum verbum tuum. Hanc seruitutem habuit & Moyses, de quo Dominus ad Iesum filium Naue: Moyses (inquit) famulus meus mortuus est. Et in alio loco: Mortuus est Moyses famulus Domini in terra Moab per verbum Domini. Absit quippe vt spiritum seruitutis Moyses & Mariam in timore, & non in dilectione Dei habuisse credamus. Nec mirum quamuis sanctos homines, tamen Dei seruos, nobiliter appellari, cum per Esaiam Prophetam pater loquatur ad filium: Magnum tibi est vocari tepuerum meum: quod Græcè dicitur: μέγα σοί ἐστὶν τὸ καλεῖσθαι ἐμὸν παῖδα. Puer autem, hoc est, παῖς, quia potest secundum Græcos & famulum & filium significare: in Hebræo quæsiuimus, & inuenimus non filium meum scriptum esse, sed seruum meum, id est, עבד. Vnde & Abdias propheta, qui interpretatur seruus Domini, ex famulatu Dei nomen accepit. Si moueat quempiam, Dominum Saluatorem, qui vniuersitatis est conditor, seruum Dei dici: non mouebitur, si ipsum ad Apostolos audiet loquentem: Qui voluerit inter vos esse maior, sit omnium seruus. Et filius hominis venit non vt ministraretur sibi, sed vt ministraret: quod ne doceret tantum verbis videretur, monstrauit exemplo. Assumpto quippe linteo, accinxit se, & aqua peluim replens discipulorum pedes lauit. Non est itaque impium, credere eum, qui formam serui assumpserat, hæc fecisse quæ serui sunt, vt paternæ voluntati seruasse dicatur, cum seruis suis ipse seruerit. Hæc autem seruitus, charitatis est, per quam nobis inuicem seruire præcipimur. Et ipse Apostolus, cum esset liber ex omnibus, omnium se seruum fecit. Et in alio loco: Vester (inquit) seruus propter Christum. Seruus Dei ille est, qui non est seruus peccati. Omnis enim qui facit peccatum, seruus est peccati. Apostolus igitur qui peccati non fuit seruus, recte Dei patris vocatur seruus & Christi. Porro quod ait: Apostolus autem Iesu Christi: tale mihi videtur, quale si dixisset: Præfectus prætorio Augusti Cæsaris, magister exercitus Tiberij imperatoris. Vt enim iudices sæculi huius, quo nobiliores esse videantur, ex regibus quibus seruiunt, & ex dignitate qua intumescunt, vocabula fortiuntur: ita & Apostolus grandem inter Christianos sibi vendicans dignitatem, Apostolorum se Christi titulo prænotauit, vt ex ipsa lecturos nominis auctoritate terreret, indicans omnes qui in Christo crederent, debere sibi esse subiectos. Nec non quod paulo antè scriptum posuimus ad Romanos: Seruus Iesu Christi, non differt ab eo si dixisset, seruus sapientiæ, seruus iustitiæ, seruus sanctificationis, seruus redemptionis. Christus quippe factus est nobis à Deo patre sapientiæ, iustitiæ, sanctificationis, & redemptionis.

PAULVS seruus Dei, Apostolus autem Iesu Christi, secundum fidem electorum Dei & cognitionem veritatis, quæ est iuxta pietatem in spe vitæ æternæ: quam promisit non mendax Deus ante sæcula æterna: manifestauit autem temporibus suis

seruus. Secundum fidem (inquit) electorum Dei: referat ad superiora, quod intulit: Paulus seruus Dei: Apostolus autem Iesu Christi, secundum fidem electorum Dei: id est, eorum qui non tantum vocati sunt, sed & electi. Electorum quoque ipsorum, magna diuersitas est pro varietate operum, sensuum, atque sermonum. Nec statim qui electus Dei est: vel iuxta electionem possidet fidem, vel iuxta fidem habet scientiam veritatis. Vnde & Saluator ad Iudæos, qui in eum crediderant, est locutus: Si permanseritis in verbo meo, cognoscetis veritatem, & veritas liberabit vos: Et Euangelista testatur, quod hæc

credentibus quidem dixerit, sed nescientibus veritatem: quam consequi possent, si in sermone ipsius permanerent, & liberi effecti, serui esse desinerent. Quæritur quare ad id quod ait: secundum fidem electorum Dei, & cognitionem veritatis, iunxit, quæ iuxta pietatem est: vtrum nam sit aliquid veritas, quæ non in pietate sit posita, & nunc ad distinctionem illius inferatur cognitio veritatis, quæ iuxta pietatem est: Est plane veritas, quæ non habet pietatem. Si quis Grammaticam artem nouerit vel Dialecticam: vt rationem rectè loquendi habeat, & inter falsa & vera diiudicet. Geometria quoque & Arithmetica, & Musica habent in sua scientia veritatem: sed non est scientia illa scientia pietatis. Scientia pietatis, est nosse legem, intelligere prophetas, Euangelio credere, & Apostolos non ignorare. Et è contrariò multi sunt qui habent pietatis veram cognitionem, sed non statim & cæterarum artium, & earum, de quibus supra mentionem fecimus, veritatem. Hæc igitur veritas, cuius cognitio iuxta pietatem est, in spe vitæ æternæ posita est, quia statim ei qui se cognouerit, præmium tribuit immortalitatis. Absque pietate verò notitia veritatis delectat ad præsens, sed æternitatem non habet præmium: quam promisit non mendax Deus ante sæcula æterna, & manifestauit eam temporibus suis in Christo Iesu. Cui autem promisit ante, & postea fecit esse perspicuum, nisi sapientiæ suæ: quæ erat semper cum patre, cum lataretur orbe perfecto, & gauderet super filiis hominum, & repromisit eos quicumque in illa credituri essent, habituros esse vitam æternam: Ante quam orbis iaceret fundamenta, ante quam maria diffunderet, montes statueret, cælum suspenderet, terram deiecta mole solidaret, hæc repromisit Deus, in quo mendacium non est: Non quia possit mentiri, & nolit in falsitatis verba prorumpere: sed quia qui pater sit veritatis, nullum in se habeat mendacium, secundum illud: Fiat autem Deus verax: omnis autem homo mendax. Propterea autem non mendax Deus dicitur, & cum iure iurando quædam in prophetis pollicetur: vt nos securiores effecti, magis speremus futura esse quæ prædicta sunt, & tota mente credentes, ad consequenda ea quæ ventura sunt, præparemur. Non ab re videtur breuiter perstringere: cur Deus solus verax, & omnis homo mendax, Apostoli voce dicatur. Et nisi fallor, quo modo solus habere dicitur immortalitatem (cum & angelos & multas rationabiles fecerit creaturas, quibus dedit immortalitatem) ita & solus dicitur esse verax: non quod & cæteri non immortales, & veritatis sint amatores: Sed quod ille solus naturaliter sit, & immortalis, & verus. Cæteri verò immortalitatem & veritatem ex largitione illius consequuntur: & aliud sit verum esse, & quid habere per se: aliud in potestate donantis esse quod habeas. Sed nec hoc silentio prætereundum puto, quo modo non mendax Deus ante æterna sæcula, æternam sponderit vitam: ex quo, iuxta historiam Geneseos, factus est mundus, & per vices noctium ac dierum, mensium pariter & annorum, tempora constituta sunt. In hoc curriculo & rota mundi, tempora labuntur & veniunt, & aut futura sunt, aut fuerunt. Vnde quidam philosophorum non putant esse tempus præsens: sed aut præteritum, aut futurum: quia omne quod loquimur, agimus, cogitamus: aut dum sit, præterit, aut si nondum factum est, expectatur. Ante hæc igitur mundi tempora, æternitatem quandam sæculorum fuisse credendum est: quibus semper cum filio & Spiritu sancto fuerit pater, & vt ita dicam, vnum tempus Dei, est omnis æternitas: imo innumerabilia tempora sunt,

Rom. 8. c.

Epist. 1. b. Luc. 1. d.

Epist. 1. a.

Mat. 24. b.

Epist. 4. b. Sic. 7. o.

Abdi. F

Mat. 20. d. Ioan. 13. a.

Ibidem.

Epist. 4. a. 1. Cor. 9. d.

Ioan. 8. d.

1. Cor. 1. d.

1. Cor. 11. b.

Philipp. 3. a.

G

Ioan. 8. d. Ibidem.

Cap. Si quis. Dist. 7.

H

Prou. 8. b.

Rom. 3. a. 1. Tim. 6. d.

Ibidem. 1. Tim. 6. d.

Genes. 1.

HIERONYMUS
VI. 7. 8.

A sunt, cum infinitus sit ipse qui ante tempora omne tempus excedit. Sex millia necdum nostri orbis implentur anni, & quantas prius aeternitates, quanta tempora, quantas saeculorum origines fuisse arbitrandum est: in quibus angeli, throni, dominationes, ceteraque virtutes seruiert Deo, & absque temporum vicibus absque mensuris, Deo iubente substituerint. Ante haec itaque omnia tempora, quae nec sermo eloqui, nec mens comprehendere, nec cogitatio tacita audeat attingere, promisit Deus pater sapientiae suae verbum suum, & ipsam sapientiam suam, & vitam eorum qui credituri erant mundo esse venturam. Diligenter attendite textum & ordinem lectionis: quoniam vita aeterna, quam non mendax Deus ante saecula aeterna promisit, non sit absque verbo Dei. Manifestauit enim (inquit) temporibus suis verbum suum: Ergo quam promiserat vitam aeternam, ipsa est verbum suum, quod in principio erat apud patrem, & Deus erat verbum, & verbum caro factum est, & habitauit in nobis. Quod autem verbum Dei, hoc est, Christus ipse sit vita, in alio loco testatur dicens: ego sum vita. Vita vero non breuis, non aliquibus circumscripta temporibus, sed perpetua, sed aeterna: quae manifestata est in nouissimis saeculis: in praedicatione, quae credita est Paulo doctore gentium & magistro: vt annuncietur in mundo, & hominibus nota fieret: iuxta imperium Saluatoris Dei qui nos saluos esse voluit, id quod pollicitus fuerat implendo. Scribit autem Apostolus Tito charissimo filio, quod Graece dicitur *Τίτῳ ἡγουμένῳ κρήνης*, & Latino sermone non potest explicari: *τιτῷ* enim hoc potius sonat, cum quis fidelis & proprius, & (vt ita dicam) legitimus siue Germanus absque comparatione alterius appellatur. Ex quo intelligimus fuisse & in filijs Pauli plurimam differentiam: quod alios haberet *γυναικῶν*, id est, germanissimos, sibiq; coniunctos, & de vero matrimonio, ac de libera procreatos: alios vero quasi ex ancilla & ex Agar, qui non possunt hereditatem accipere cum libera filio Isaac. Sermo quippe & sapientia & doctrina, qua Titus Christi ecclesiam instruebat, efficiebant eum proprium Apostoli filium, & ab omni aliorum consortio separatum. Videamus post haec quod sequitur: Secundum communem fidem: vtrum nam omnium qui in Christo credebant, communem dixerit fidem, an communem, suam tamen & Titi? Quod quidem mihi melius videtur, Apostoli Pauli & Titi fidem fuisse communem, quam omnium creditum, in quibus pro varietate mentium, fides quoque communis esse non poterat, sed diuersa. Ad extremum praefatio epistolae, & salutatio praefationis Apostoli ad Titum, tali fine completur. Gratia & pax à Deo patre & Christo Iesu Saluatore nostro, siue quod & gratia & pax tam à Deo patre sit quam à Christo Iesu (& vtrumque ab vtroque datum possit intelligi) Siue quod gratia ad patrem, & pax referatur ad filium. Non absque scrupulo transeundum est, quod quibusdam Apostolus imprecatus est, vt eis gratia & pax multiplicarentur: nunc vero ad Titum pax & gratia sine multiplicatione sint posita. Non enim iustus & naufragio orbe solus seruatus, non dicitur plures gratias, sed vnam gratiam inuenisse in conspectu Dei. Et Moyses ad Dominum: *Si inueni* (inquit) *gratiam apud te*. Et sicubi alibi in persona sanctorum gratia posita est, quere & inuenies, non eos gratias inuenisse, sed gratiam. Mercator ille de euangelio, qui plures habuit margaritas, ad extremum vnā pretiosam reperit, quam de multis margaritis solam emit. Perfectorum quippe est vnam margaritam, & vnum thesaurum omnibus margaritis, & totius substantiae suae emere commercio. Incipientium verò & adhuc in itinere positorum, necdum vnam & solam, sed plures habere margaritas.

B *¶* Huius rei gratia reliquit, &c.] Apostolicae dignitatis est ecclesiae iacere fundamentum: quod nemo potest ponere, nisi architectus. Fundamentum autem non est aliud praeter Christum Iesum. Qui inferiores artifices sunt, hi possunt aedes super fundamenta construere. Paulus itaque vt sapiens architectus (& hoc omni labore contendens, ne in preparatis gloriareretur, sed vbi necdum Christus fuerat enunciatus) post-

quam dura Cretensium ad fidem Christi corda mollierat, & tam sermone quam signis edomuerat, & edocuerat eos, non in vernaculum Iouem, sed in Deum patrem, & in Christum credere, reliquit Titum discipulum Cretae, vt rudimenta haereticis ecclesiae confirmaret, & si quid videbatur deesse, corrigeret, ipse peregrinus ad alias nationes, vt rursum in eis Christi iaceret fundamentum. Quod autem ait: vt ea quae deerrant, corrigeres: ostendit necdum eos ad plenam venisse scientiam veritatis: & licet ab Apostolo correcti fuerint, tamen adhuc indigere correctione. Omne autem quod corrigitur, imperfectum est. Nam & in Graeco praepositionis adiectio, qua scribitur *ἐπιθετοῦ*, non idipsum sonat quod *διωροῦ*, id est, corrigeres: sed vt ita dicam super corrigeres: vt scilicet ea quae à me correctae sunt, necdum ad plenam veri lineam sunt retractae, à te corrigantur, & normam aequalitatis accipiant.

C *¶* Et constituas per ciuitates, &c.] Audiant episcopi qui habent constituendi presbyteros per vrbes singulas potestatem, sub quali lege ecclesiasticae constitutionis ordo teneatur, nec putent Apostoli verba esse, sed Christi, qui ad discipulos ait: *Qui vos spernit, me spernit: qui autem me spernit, me qui me misit. Sic & qui vos audit, me audit: qui autem me audit, audit eum qui me misit.* Ex quo manifestum est, eos qui Apostoli lege contempta, ecclesiasticum gradum non merito voluerint alicui deferre, sed gratia, contra Christum facere: qui qualis in ecclesia presbyter constituendus sit, per Apostolum suum in sequentibus executus est. Moyses amicus Dei, cui facie ad faciem Deus locutus est, potuit vtrique successores principatus, filios suos facere, & posteris propriam relinquere dignitatem: sed extraneus de alia tribu eligitur Iesus, vt sciremus principatum in populos, non sanguini deferendum esse, sed vitae. At nunc cernimus plurimos hanc rem beneficium facere, vt non quantant eos in ecclesia columnas erigere, quos plus cognoscant ecclesiae prodesse: sed quos vel ipsi amant, vel quorum sunt obsequijs delinuti, vel pro quibus maiorum quispiam rogauerit, & (vt deteriora taceam) qui vt clerici fierent, muneribus impetrarunt. Diligenter Apostoli verba attendamus dicentis: *Vt constituas per ciuitates presbyteros, sicut ego tibi disposui.* Qui qualis presbyter debeat ordinari, in consequentibus differens, hoc ait: *Si quis est sine crimine, vnus vxoris vir, & cetera:* postea intulit: *Oportet enim episcopum sine crimine esse, tanquam Dei dispensatorem.* Idem est ergo presbyter, qui & episcopus, & antequam diaboli instinctu, studia in religione fierent, & diceretur in populis: *Ego sum Pauli, ego Apollo, ego autem Cepha:* communi presbyterorum consilio, ecclesiae gubernabantur. Postquam verò vnusquisque eos, quos baptizauerat, suos putabat esse, non Christi: in toto orbe decretum est, vt vnus de presbyteris electus superponeretur ceteris ad quem omnis ecclesiae cura pertineret, & schismatum semina tollerentur. Patet aliquis non scripturarum, sed nostram esse sententiam, episcopum & presbyterum vnum esse, & aliud aetatis, aliud esse nomen officij: relegat Apostoli ad Philippenses verba dicentis: Paulus & Timotheus serui Iesu Christi, omnibus sanctis in Christo Iesu, qui sunt Philippis, cum episcopis & diaconis, gratia vobis & pax, & reliqua. Philippi vna est vrbs Macedonia, & certe in vna ciuitate plures, vt nuncupantur episcopi esse non poterant. Sed quia eosdem episcopos illo tempore quos & presbyteros appellabant, propterea in differenter de episcopis quasi de presbyteris est locutus. Adhuc hoc alicui videatur ambiguum, nisi altero testimonio comprobetur. In Actibus Apostolorum scriptum est, quod cum venisset Apostolus Miletum, miserit Ephesum, & vocauerit presbyteros ecclesiae eiusdem, quibus postea inter cetera sit locutus: *Attendite vobis, & omni gregi, in quo vos spiritus sanctus posuit episcopos pacificare ecclesiam Domini, quam acquisiuit per sanguinem suum.* Et hoc diligentius obseruate, quo modo vnus ciuitatis Ephesi presbyteros vocans, postea eosdem episcopos dixerit. Si quis vult recipere eam epistolam, quae sub nomine Pauli ad Hebraeos scripta est, & ibi aequaliter inter plures ecclesiae cura diuiditur. Siquidem ad ple-

Ioan. 1.
Ioan. 14.
Gal. 4. n.
1. Petr. 1. a.
Genes. 6. b.
Exod. 33. e.
Mat. 13. f.
1. Cor. 3. b.
Rom. 15. e.

Cap. qui vos spernit, me qui me misit. & q.
Cap. Moyses. 8. q. a.
Epist. 8. Eua. 10.
1. Cor. 1.
Philipp. 1.
Act. 1. e.

G

E ad plebem scribit: Parete principibus vestris, & subiecti esto-
 te: ipsi enim sunt qui vigilantes pro animabus vestris, quali rationem reddentes, ne suspicantes hoc faciant: Si quidem hoc vile vobis est. Et Petrus, qui ex fidei firmitate nomen accipit, in epistola sua loquitur dicens: presbyteros ergo in vobis obsecro compresbyter, & testis Christi passionum, qui & eius gloriae, quae in futuro reuelanda est, socius sum: Pascite eum qui in vobis est gregem Domini, non quasi cum necessitate, sed voluntarie. Haec propterea, ut ostenderemus apud veteres eisdem fuisse presbyteros quos & episcopos: paulatim vero ut diffensionum planitaria euellerentur, ad vnum omnem sollicitudinem esse delatam. Sicut ergo presbyteri fuerunt ex ecclesiae consuetudine, ei qui sibi praepositus fuerit esse subiectos, ita episcopi nouerint se magis consuetudine quam dispositionis dominicae veritate, presbyteris esse maiores, & in commune debere ecclesiam regere, imitantes Moysen: qui cum haberet in potestate solum praesse populo Israel, septuaginta elegit, cum quibus populum iudicaret. Videamus igitur qualis presbyter siue episcopus ordinandus sit.

a ¶ Si quis est sine crimine, vnus vxoris vir, &c.] Primum itaque sine crimine sit: quod puto alio verbo ad Timotheum irreprehensibilem nominatum: non quod eo tantum tempore, quo ordinandus est, sine vilo sit crimine, & preteritis maculas noua conuersatione diluerit: sed ex eo tempore quo in Christo renatus est, nulla peccati conscientia remordeatur. Quomodo enim potest praes ecclesiae auferte malum de medio eius, qui in delicto simili corruerit? Aut qua libertate comperit peccantem, cum tacitus sibi ipse respondeat, eadem admisisse, quae corripit? Itaque qui episcopatum desiderat, bonum opus desiderat. Opus inquit, non honorem, non gloriam. Oportet autem illum & testimonium habere bonum ab his qui foris sunt: ut non in opprobrium incidat, & in laqueum diaboli. Quod autem ait, vnus vxoris vir: sic intelligere debemus, ut non omnem monogamum digamo putemus esse meliorem: sed quo is possit ad monogamiam & continentiam cohortari, qui sui exemplum praerarat in docendo. Esto quippe aliquem adolescentulum coniugem perdidisse, & carnis necessitate superatum, accepisse vxorem secundam: quam & ipsam statim amiserit. & deinceps vixerit continenter: alium vero vsque ad senectam habuisse matrimonium & vxoris vsum, & ut plerique existimant felicitatem, nunquam a carnis opere cessasse: quis vobis e duobus videtur esse melior, pudicitior, continentior? Vtique ille qui infelix etiam in secundo matrimonio fuit, & postea pudice & sancte conuersatus est: & non is qui ab vxoris amplexu nec fenili est separatus aetate. Non sibi ergo applaudat, quicumque quasi monogamus eligitur, quod omni digamo sit melior: cum in eo magis sit electa felicitas quam voluntas. Quidam de hoc loco ita sentiunt: Iudaicae (inquiunt) consuetudinis fuit vel binas vxores habere, vel plures: quod etiam in veteri lege de Abraham & Iacob legitur: & hoc nunc volunt esse praecipuum, ne is qui episcopus eligendus est, vno tempore duas pariter habeat vxores. Multi superstitiosius magis quam verius, etiam eos qui cum gentiles fuerint, & vnam vxorem habuerint (qua amissa, post baptismum Christi alteram duxerint) putant in sacerdotio non legendos: cum vtiq; si hoc obseruandum sit, illi magis ab episcopatu arceri debeant, qui vagam per meretrices ante exercentes libidinem, vnam regenerati vxorem acceperint, & multo detestabilius sit fornicatum esse cum pluribus, quam digamum reperiri: quia in alio infelicitas matrimonij est, in alio ad peccandum prona lasciuia. Montanus, & qui Nouati schisma sectantur, nomen sibi munditiae praesumere: putantque secunda matrimonia ab ecclesiae comunione prohibenda: cum Apostolus de episcopis & presbyteris hoc praecipiens, vtiq; in ceteris relaxarit: non quod hortetur ad secunda matrimonia, sed quod necessitati carnis indulgeat. Scriptis & Tertullianus de Monogamia librum haereticum: quem Apostolo contraire, nemo qui Apostolum legerit, ignorabit: Et quidem esse sine crimine episcopum siue presbyterum, & vnam vxorem habere,

in nostra est potestate. Ceterum illud quod sequitur: habere filios fideles, non in accusatione luxuriae, ac non subditos, extra nostram est voluntatem. Esto quippe parentes bene instituisse liberos suos, & a parua aetate semper dominicis erudisse praecipis, hi si postea se luxuriae dederint, & superati vitij, libidini frenam permiserint: nunquid culpa ad parentes redundabit, & sanctitatem patris, filij peccata maculabit? Si quis bene erudit filios suos, in his puto fuisse & Isaac: qui vtiq; Esau filium suum bene instituisse credendus est. Sed Verum Esau fornicarius & pro-

phanus, & pro vna esca vendidit primogenita sua. Samuel quoque, qui talis fuit, ut inuocaret Dominum, & Dominus exaudiret eum, & in tempore messis pluuiam hyemis impetraret, habuit filios qui declinauerunt post auaritiam, & accipiebant munera, & tam iniqui iudices extiterunt, ut populus nequaquam ferens, regem sibi in similitudinem ceterarum gentium postularet. Ergo si electio sacerdotum fieret, & Isaac propter Esau, & Samuel propter filios suos indigni sacerdotio putarentur. Et cum peccata parentum filijs non imputentur, nequaquam iam illa vigente sententia, parentes vnam acerbam comederunt, & dentes filiorum obtupuerunt, filiorum vitia parentibus praedidicunt? Primum itaque dicendum est, quod tam sanctum nomen sit sacerdotij, ut nobis etiam ea quae extra nos sunt posita reputentur: non quo propter vitia nostra episcopi non sumus, sed quod propter filiorum incontinentiam ab hoc gradu arcendi sumus. Quia enim libertate possumus alienos filios corripere, & docere quae recta sunt: cum nobis statim possit qui fuerit correptus ingerere: ante doce filios tuos. Aut qua fronte extraneum corripio fornicantem, cum mihi conscientia mea ipsa respondeat. Exhereda ergo fornicantem filium: abijce filios tuos vitij seruientes. Cum autem nequam filius in vna tecum conuiuat domo, tu aures de alterius oculo festucam detrahere, in tuo trabem non vides? Non itaque iustus polluitur ex filiorum vitij: sed libertas ab Apostolo ecclesiae principi referuatur, ut talis fiat qui non timeat propter vitia liberorum extraneos reprehendere. Deinde etiam illud est inferendum, aduersum eos qui de episcopatu intumescunt, & putant se non dispensationem Christi, sed imperium consecutos, quia non statim omnibus his meliores sint, quicumque episcopi non fuerint ordinati, & ex eo quod electi sunt, ipsi se magis existiment comprobatos: sed intelligant propterea quodammodo a sacerdotio remotos, quia eos vitia liberorum impediunt. Si autem peccata filiorum iustum ab episcopatu prohibent, quanto magis vnusquisque se considerans, & sciens, quia potentes potenter tormenta patientur, retrahat se ab hoc non tam honore quam onere, & aliorum locum qui magis digni sunt non ambiet occupare. Ad extremum hoc dicendum est, in scripturis per filios λογισμῶν, id est, cogitationes, per filias vero, ἡσυχίας, id est, opera intelligi, & eum nunc praecipere debere episcopum fieri, qui & cogitationes & opera in sua habeat potestate, & verè credat in Christo, & nulla subreptium vitiorum labe maculetur.

b ¶ Oportet enim episcopum sine crimine esse, tanquam Dei dispensatorem.] Queritur ergo inter dispensatores ut fidelis quis inueniatur, & non comedens & bibens cum ebriosis, percutiat seruos & ancillas, sed incertum Dei expectet aduentum, & det conseruis in tempore cibaria. Inter villicum autem & familiam haec sola distantia est: quod conseruus praepositus est conseruis suis. Sciat itaque episcopus & presbyter, sibi populum conseruum esse, non seruum. Cetera quae sequuntur, in nobis posita sunt. Non proteruum, id est, non tumentem & placentem sibi quod episcopus sit: sed quasi bonum villicum, id requirentem, quod pluribus profit. Non iracundum. Iracundus est, qui semper irascitur, & ad leuem responsionis auram atque peccati, quasi a vento folium commouetur. Et reuera nihil est foedius praepatore furioso: qui cum debeat esse mansuetus (& secundum illud quod scriptum est: Seruum autem domini non oportet irasci: sed humile esse ad omnes, doctorem, patientem, in mansuetudine erudientem eos qui contra veniunt) Ille e-

Gen. 15. a. Reg. 15. a.

Ex. 18. a.

H

ca. 8. illud inferendum 8. q. 1.

Sap. 8. a.

1. Cor. 4. a. Mat. 24. d.

1. Tim. 2. d.

diuer-

HERON VI. 7. 8.

A

diuerso toruo vultu, trementibus labijs, rugata fronte, effrenatis conuicijs, facie inter pallorum ruboremque variata, clamore perstrepat, & errantes non tam ad bonum retrahat, quam ad malum sua fauicia precipitet. Inde est quod & Salomon ait: Ira perdit etiam sapientes. Et, irarivi iusti-

Prov. 14. d
Sec. 70.
Iacob 1. a.

tiam Dei non operatur. Neque verò qui aliquando irascitur, iracundus est: sed ille dicitur iracundus, qui crebro hac passione superatur. Prohibet quoque Episcopum esse vinolentum, de quo ad Timotheum scribitur: non multo vino deditum, Quale est autem episcopum videre vinolentum: vt sensu occupato, vel exalterisum contra grauitatis decorem, & labijs dissolutis cachinnet: vel si paululum tristis cuiusdam rei fuerit recordatus, inter pocula in singulis irumpat & lacrymas. Longum est ire per singula, & insanias, quas ebrietas suggerit, explicare. Videas alios pocula in tela vertentes, scyphum in faciem iacere coniuæ: alios scissis vestibus in vulnera aliena prorucere: alios clamare, alios dormire: qui plus biberit, fortior computatur: accusationis occasio est, adiuratum per regem frequentius non bibisse. Vomunt vt bibant: bibunt vt vomant. Digestio ventris & guttur, vno occupantur officio: Hoc nunc dixisse sufficiat, quòd secundum Apostolum, in vino luxuria est. Et vbicunque saturitas, atque ebrietas fuerint, ibi libido dominetur. Specta ventrem & genitalia, pro qualitate vitiorum ordo membrorum. Nunquam ego ebrium castum putabo, qui & si vino confopitus dormierit, tamen potuit peccare per vinum. Miramur autem Apostolum in episcopis siue presbyteris damnasse vinolentiam, cù in veteri quoque lege præceptum sit. Sacerdotes cum ingrediuntur templum ministrare Deo, vinum omnino non bibere: & Nazareum, quàm diu sanctam comam nutriat, & nihil contaminatum, nihil mortale conspiciat, & à vino abstinere, & ab vna pasta & à delicatiori, quæ solet ex vinaceis fieri potione, omnique sicera, quæ mentem ab integra sanitate peruertit. Dicat quisque quod volet, ego loquor conscientiam meam: scio mihi abstinentiam, & nocuisse intermissam, & profuisse repetitam. Post vinolentiam autem hoc præcipit, ne percussor sit: quod quidem & simpliciter intellectum ædificat audientem, ne facile manum porrigat ad cædendum, ne in os alterius verberandum, insanus erumpat. Melius autem est, vt non percussorem illum dicamus esse, qui mansuetus & patiens, scit in tempore quid loquendum sit quidve tacendum: nec sermone inutili, conscientiam percutit infirmorum. Non enim Apostolus Ecclesiæ principem formans, verat esse pugilem & pancreasten, quod etiam in plebeio & quocunq; gentili si fuerit, reprehenditur: sed hoc vt dixi: ne contumeliosus & garrulus perdat eum, quem potuit modestia & lenitate corrigere. Turpis quoque luci appetitus ab eo qui episcopus futurus est, esse debet alienus. Sunt enim multi docentes que non oportet, turpis luci gratia: qui totas domos subuertunt, & putant questum esse pietatem. Melior autem est iuxta Salomonem, modica acceptio cum iustitia, quàm multa genimina cum iniquitate: & magis eligendum in paupertate nomen bonum, quàm in diuitijs nomen pessimum. Episcopus qui imitator Apostoli esse cupit, habens victum & vestitum, his tantum debet esse contentus. Qui altario seruiunt, de altario viuunt. Viuant, inquit, non diuites fiant. Vnde & æs nobis excutitur de zona, & vna tantum tunica induimur, nec de craftino cogitamus. Turpis luci appetitio, est plus quàm de præsentibus cogitare. Hucusque quid non debeat habere episcopus siue presbyter, Apostoli sermone præceptum est: nunc e contrario quid habere debeat, explicatur.

1. Tim. 3. a.

Ephes. 4. d.

Leuit. 10. b
Num. 6. a.

B

Sed hospitalis, bonorum amatorem, castum, iustum, sanctum, continentem, siue abstinentem, obtinentem cum qui secundum doctrinam est fidelem sermonem, vt potens sit consolari in doctrina sana, & contradicentes arguere.

Infr. eod.

Prov. 16. b
Sec. 70.

1. Tim. 6. b
1. Cor. 9. b
Matt. 10. b

Matt. 23. e
Cap. Vctor. 8. q. 2.

Sunt qui testimonium dederunt dilectioni tue coram ecclesia, quos optime facis, si præsieris Deo dignè: pro nomine enim Domini exierunt, nihil accipientes à gentilibus. Et verè sancto Spiritu in se loquente, quod futurum erat in ecclesijs, iam tunc reprehendit dicens: Scripti etiam ecclesie, sed qui primatus agere cupiteorum Diotrophes, non recipit nos. Propterea cum venero, admohebo eius opera que facit, malis verbis detrahens de nobis, & non sufficit ei quòd ipse non recipit fratres, sed & volentes prohibet, & de ecclesia eicit. Verè nunc est cernere quod predictum est in plenitudine que vrbibus, episcopos siue presbyteros si laicos viderint hospitales, amatores bonorum, inuidere, fremere, excommunicare, de ecclesia expellere, quasi non liceat facere quod episcopus non faciat, & tales esse laicos damnatio sacerdotum sit. Graues itaque eos habent, & quasi ceruicibus suis impositos, vt à bono abducant opere, vatijs persecutionibus inquietant. Sit autem episcopus & pudicus, quem Græci *virginitas* vocant, & Latinus interpretis verbi ambiguitate deceptus, pro pudico prudentem transtulit. Si autem laicis imperatur vt propter orationem abstineant se ab vxorum coitu: quid de episcopo sentiendum est, qui quotidie pro suis populique peccatis illibatas Deo oblaturus est victimas? Relegamus Regum libros, & inueniemus sacerdotem Abimelech de panibus propositionis noluisse prius dare David & pueris eius, nisi interrogaret, vtum mundi essent pueri à muliere, non vtrique aliena, sed coniuge. Et nisi eos audisset ab heri & nudius tertius vacasse ab opere coniugali, nequam panes, quos prius negauerat concessisset. Tantum interest inter propositionis panes & corpus Christi, quantum inter vmbra & corpora, inter imaginem & veritatem, inter exemplaria futurorum, & ea ipsa quæ per exemplaria præfigurabantur. Quomodo itaque mansuetudo, patientia, sobrietas, moderatio, abstinentia luci, hospitalitas quoque & benignitas, præcipue esse debent in episcopo, & inter cunctos laicos eminentia: sic & castitas propria, & (vt ita dixerim) pudicitia sacerdotalis, vt non solum ab opere se immundo abstinere, sed etiam à iactu oculi, & cogitationis errore mens Christi corpus confectura sit libera. Iustus quoque & sanctus episcopus esse debet, vt iustitiam in populis, quibus præest exerceat, reddens vnique quod meretur: nec accipiat personam in iudicio. Inter laici autem & episcopi iustitiam hoc interest: quòd laicus potest apparere iustus in paucis: episcopus verò in tot exercere iustitiam potest, quot & subditos habet. Sanctus autem, quod Græci *sanctus* dicitur, magis id significat, cum ipsa sanctitas est mixta pietati, & ad Deum refertur. Quem enim nos sanctum, Græci *sanctus* vocant: quem autem illi *sanctus*, nos pium in Deum possumus appellare. Sit quoque episcopus & abstinens, non tantum (vt quidam putant) à libidine & ab vxoris amplexu, sed ab omnibus animi perturbationibus, ne ad iracundiam conciteret, ne illum tristitia deiciat, ne terror exagitet, ne læticia immoderata sustollat. Abstinentia autem in fructibus spiritus, ab Apostolo numerata est. Et si exigitur ab omnibus, quanto magis ab episcopo, qui patiens & mansuetus debet vitia ferre peccantium: consolari pusillanimes: sustentare infirmos: nulli malum pro malo reddere, sed vincere in bono malum? Ad extremum obtineat eum, qui secundum doctrinam est, fidelem sermonem, vt quomodo sermo Dei fidelis est, & omni acceptione dignus, sic & ille talem se præbeat: vt omne quod loquitur, fide dignum existimetur, &

nes receperit, inhumanus est. Sed vereor ne quomodo regina Aultri veniens à finibus terræ audire sapientiam Salomonis, iudicatura est homines temporis sui: Et viri Niniuitæ acta pœnitentia ad prædicationem Ionæ, condemnabant eos qui maiorem Iona Saluatorem audire contempserunt. Sic plurimi in populis episcopos iudicent, subtrahentes se ab ecclesiastico gradu, & ea quæ episcopo non conueniunt exercentes, de quibus puto & Ioannem ad Gaium scribere. *Charissime fili, quodcumque operaris in fratribus, & hoc peregrinis,*

C
Matt. 12. d

1. Tim. 3. b

1. Cor. 7. a

1. Reg. 22. b
D

Gal. 5. a

1. Petr. 3. b

1. Tim. 2. c

verba

verba ipsius sunt regula veritatis. Potens quoque sit eos, qui saeculi istius turbidibus exagitantur, consolari, & per sanam doctrinam infirma praecipua destruerent. Sana autem doctrina dicitur ad distinctionem languidæ infirmæque doctrinae. Talis quoque sit, ut contradicentes arguat hereticos, siue

Judæos, & saeculi istius sapientes. Et superiora quidem, quae in episcopi virtutibus poluit, ad vitam pertinent. Hoc verò quod ait: ut potens sit consolari in doctrina sua, & contradicentes arguere, referendum est ad scientiam. Quia si episcopi tantum sit sancta vita, sibi potest prodesse sic viuens. Porro si & doctrina & sermone fuerit eruditus, potest se, caterosque

Sunt enim multi & non subditi, vaniloqui, & mentium deceptores, maxime qui de circumcissione sunt, quibus oportet silentium indici: qui vniuersas subuertunt domos, docentes quae non oportet, turpis lucri gratia. Dixit quidam ex illis proprius eorum propheta: Cretenfes semper mendaces, malæ bestiae, ventres pigri. Testimonium hoc verum est: ob quam causam increpa

illos ex circumcissione sunt, oportet refrenari, qui vniuersas domos subuertunt: docentes quae non oportet turpis lucri gratia: dixit quidam ex illis proprius eorum propheta: ut id quod ait, proprius eorum propheta: non specialiter ad Iudæos, & eos maxime qui de circumcissione sunt, sed ad multos referatur, qui non subditi sunt, & vaniloqui, & mentium deceptores, qui vtrique, quia in Creta erant, Cretenfes fuisse credendi sunt. Dicitur autem iste versiculus in Epimenidis Cretenfis Poëtae oraculis reperiri: quem in praesentiarum, siue illudens prophetam vocauit (quod scilicet tales Christiani, tales habere mereantur prophetas: quomodo & prophetae erant Baal, & prophetae confusions, & alij offensionum, & quoscunque vitiosos prophetas scriptura commemorat.) Siue verè, quia de oraculis scripserit atque responsis, quae & ipsa futura praenunciant, & ea quae ventura sunt multo ante praedicant. Denique ipse liber, oraculorum titulo praenotatur: quem quia videbatur diuinum aliquid reprobare: propterea Apostolum arbitror inspexisse, ut videret quid gentilium diuinatio polliceretur, & in tempore ab usum esse versiculo, scribentem ad Titum qui erat Creta, ut falsos Cretenfes doctores, proprio insulae doctore conuinceret. Hoc autem Paulus non solum in hoc loco, sed etiam in alijs fecisse deprehenditur. In actibus quippe Apostolorum, cum concionaretur ad populum, & in Areopago, quae est curia Atheniensium disputaret, inter cetera ait: Sicut & quidam de vestris poetis dixerunt. *Ipsius enim & genus sumus*: quod hemistichium in Phænomenis Arati legitur, quem Cicero in Latinum sermonem transtulit, & Germanicus Caesar, & nuper Auienus, & multi, quos enumerare perlongum est. Ad Corinthios quoque, qui & ipsi Atticae fundia expoliti, & propter locorum viciniam Atheniensium sapore conditi sunt: de Menandri comedia versum sumpsit Iambicum: *Corrumpunt mores bonos colloquia mala*. Nec mirum si pro opportunitate temporis, gentilium poetarum versibus ab utatur: cum etiam de inscriptione arae aliqua commutans, ad Atheniensis locutus sit: Pertransiens enim (inquit) & contemplanas culturas vestras, inueni & aram in qua superscriptum est: *Ignoto Deo*. Quod itaque ignorantes colitis, hoc ergo annuncio vobis. Inscriptio autem arae non ita erat ut Paulus asseruit, *Ignoto Deo*: sed ita: *Dijs Asiae & Europa, & Aphrica, dijs ignotis & peregrinis*. Verum quia Paulus non pluribus dijs indigebat ignotis, sed vno tantum ignoto Deo, singulari verbo usus est: ut doceret illum suum esse Deum, quem Atheniensis in arae titulo praenotassent, & rectè eum scientes, colere deberent, quem ignorantes venerabantur, & nescire non poterant. Hoc autem Paulus faciebat raro, & ut loci potius quam ostentationis opportunitas exigebat, in morem apium, quae de diuersis floribus solent mella componere, & fauorum cellulas coaptare. Sunt qui putent hunc versum de Callimacho Cyrenensi poeta sumptum, & aliqua ex parte non errant. Siquidem & ipse in laudibus Iouis aduersus Cretenfes scriptitans: qui sepulcrum eius se ostendere gloriabantur, ait: *Cretenfes semper mendaces: qui & sepulcrum eius sacrilega mente fabricati sunt*. Verum (ut supra diximus) integer versus de Epimenide poeta ab Apostolo sumptus est, & eius Callimachus in suo poemate est vsus exordio. Siue vulgare prouerbum, quo Cretenfes fallaces appellabantur, sine furto alieni operis in metrum retulit.

multa in medio sunt, & hoc absurdum videtur, & fortè nemo recipiat: propterea cum superioribus, quae magis vicina sunt, aliter aptandum est, ut legamus: Sunt enim multi & non subditi, vaniloqui, & mentium deceptores: maxime autem qui de circumcissione sunt: quos multos, & non subditos, vaniloquos, & mentium deceptores, cum his qui

ex circumcissione sunt, oportet refrenari, qui vniuersas domos subuertunt: docentes quae non oportet turpis lucri gratia: dixit quidam ex illis proprius eorum propheta: ut id quod ait, proprius eorum propheta: non specialiter ad Iudæos, & eos maxime qui de circumcissione sunt, sed ad multos referatur, qui non subditi sunt, & vaniloqui, & mentium deceptores, qui vtrique, quia in Creta erant, Cretenfes fuisse credendi sunt. Dicitur autem iste versiculus in Epimenidis Cretenfis Poëtae oraculis reperiri: quem in praesentiarum, siue illudens prophetam vocauit (quod scilicet tales Christiani, tales habere mereantur prophetas: quomodo & prophetae erant Baal, & prophetae confusions, & alij offensionum, & quoscunque vitiosos prophetas scriptura commemorat.) Siue verè, quia de oraculis scripserit atque responsis, quae & ipsa futura praenunciant, & ea quae ventura sunt multo ante praedicant. Denique ipse liber, oraculorum titulo praenotatur: quem quia videbatur diuinum aliquid reprobare: propterea Apostolum arbitror inspexisse, ut videret quid gentilium diuinatio polliceretur, & in tempore ab usum esse versiculo, scribentem ad Titum qui erat Creta, ut falsos Cretenfes doctores, proprio insulae doctore conuinceret. Hoc autem Paulus non solum in hoc loco, sed etiam in alijs fecisse deprehenditur. In actibus quippe Apostolorum, cum concionaretur ad populum, & in Areopago, quae est curia Atheniensium disputaret, inter cetera ait: Sicut & quidam de vestris poetis dixerunt. *Ipsius enim & genus sumus*: quod hemistichium in Phænomenis Arati legitur, quem Cicero in Latinum sermonem transtulit, & Germanicus Caesar, & nuper Auienus, & multi, quos enumerare perlongum est. Ad Corinthios quoque, qui & ipsi Atticae fundia expoliti, & propter locorum viciniam Atheniensium sapore conditi sunt: de Menandri comedia versum sumpsit Iambicum: *Corrumpunt mores bonos colloquia mala*. Nec mirum si pro opportunitate temporis, gentilium poetarum versibus ab utatur: cum etiam de inscriptione arae aliqua commutans, ad Atheniensis locutus sit: Pertransiens enim (inquit) & contemplanas culturas vestras, inueni & aram in qua superscriptum est: *Ignoto Deo*. Quod itaque ignorantes colitis, hoc ergo annuncio vobis. Inscriptio autem arae non ita erat ut Paulus asseruit, *Ignoto Deo*: sed ita: *Dijs Asiae & Europa, & Aphrica, dijs ignotis & peregrinis*. Verum quia Paulus non pluribus dijs indigebat ignotis, sed vno tantum ignoto Deo, singulari verbo usus est: ut doceret illum suum esse Deum, quem Atheniensis in arae titulo praenotassent, & rectè eum scientes, colere deberent, quem ignorantes venerabantur, & nescire non poterant. Hoc autem Paulus faciebat raro, & ut loci potius quam ostentationis opportunitas exigebat, in morem apium, quae de diuersis floribus solent mella componere, & fauorum cellulas coaptare. Sunt qui putent hunc versum de Callimacho Cyrenensi poeta sumptum, & aliqua ex parte non errant. Siquidem & ipse in laudibus Iouis aduersus Cretenfes scriptitans: qui sepulcrum eius se ostendere gloriabantur, ait: *Cretenfes semper mendaces: qui & sepulcrum eius sacrilega mente fabricati sunt*. Verum (ut supra diximus) integer versus de Epimenide poeta ab Apostolo sumptus est, & eius Callimachus in suo poemate est vsus exordio. Siue vulgare prouerbum, quo Cretenfes fallaces appellabantur, sine furto alieni operis in metrum retulit.

νεπτες δὲ
ῥήτορες, καὶ
καὶ ἡρώδης,
ἀκούσας
ἀεγῶν.

HERON
VI. 7. 8.

Act. 17. e.

τὸ γὰρ οὗ
ῥήτος ῥήτορας
ε. Cor. 15. d

ὁ θεὸς οὐκ
ἔστιν ἡρώδης
ἀκούσας
ἀεγῶν.

ἀγρίως
ῥή.

A

Pal. 61. e.

B

Rom. 10. a.

Matt. 18. b.

C

D

E. tulit. Putant quidam Apostolum reprehendum, quod imprudenter lapsus sit, & dum falsos doctores arguit, illum versiculum comprobavit, quod propterea. Cretenfes dicunt esse fallaces, quod Iouis sepulcrum inane confluxerint. Si enim (inquiunt) Epimenides, siue Callimachus propterea Cretenfes fallaces, & malas bestias arguunt, & ventres pigros, quod diuina non sentiant, & Iouem qui regnet in caelo, in sua insula fingant sepulcrum, & hoc quod illi dixerunt, esse verum, Apostoli sententia comprobatur: sequitur Iouem non mortuum esse, sed viuum. Imperitè igitur Paulus idololatriæ destructor, dum aduersus peruersos doctores agit, deos quos impugnabat, asseruit. Quibus breuiter respondendum est, sicut in eo quod ait: *Corrumpunt mores bonos colloquia praua*: Et in illo: *Ipsi enim & genus sumus*: non statim totam Menandri Comædiam, & Arati librum probauit, sed opportunitate versiculi abusus est: ita & in presenti loco non totum opus Callimachi, siue Epimenidis, quorum alter laudes Iouis canit, alter de oraculis scripturatur, per vnum versiculum confirmauit: sed Cretenfes tantum mendaces vitio gentis increpauit, non ob illam opinionem, qua sunt arguti à poetis, sed ob ingentem mentiendi facilitatem, de proprio eos gentis auctore confutans. Qui autem putant totum librum debere sequi eum qui libri parte vsus sit, videntur mihi & apocryphum Enochi, de quo Apostolus Iudas in epistola sua testimonium posuit, inter ecclesiæ scripturas recipere, & multa alia quæ Apostolus Paulus de reconditis est locutus. Pollumus enim hoc argumento dicere: quia apud Athenienses: ignotum Deum colere se dixit, quem illi in ara annotauerant, debere Paulum & cætera quæ in ara scripta fuerant sequi, & ea quæ Athenienses faciebant, facere: quia cum Atheniensibus in cultura ignoti Dei ex parte conuenserat. Abiit vt argumentum & scholasticam elegantiam in calumniam traham. Nemo est tam sicarius, & tam parricida, tam veneficus, qui non aliquid boni aliquando fecerit. Ergo si vnum bonum illius videns probauero, & in cæteris mihi incumbet necessitas, quæ mala fuerint approbandi? Si inimicus aduersus nos iurgetur & clamitet, nonne inter verba simularis & rixæ aliquid loquetur veritatis? quod & à nobis quoque aduersus quos loquitur, non vsquequaque reprehenditur. Itaque & Callimachus & Epimenides non ideo vera dixerunt Iouem Deum esse, & reliqua quæ in eorum carminibus continentur, quia Cretenfes fallaces sunt: sed in eo tantummodo verum locuti sunt, quia ingentem Cretenfium vitium expressere mendacij, qui quia fallaces sunt, non statim & verum non aliquando dixerunt. Nec enim Iupiter Deus sicireo non esset, si Cretenfes vera loquerentur: sed illis tacentibus, qui mortuus erat, Dei vocabulum non haberet. Denique vt sciamus Apostolum non fortuito, & vt libet transitorie (vt illi arbitrantur) sed considerate & circumspectè, & ex omni parte se protegentem aduersus Cretenfes locutum: *Testimonium* (inquit) *hoc verum est*: non totum carmen de quo testimonium sumptum, non vniuersum opus, sed tantum hoc testimonium, hic versiculus, quo mendaces vocantur. Et vtrique qui in vna tantum poematis parte consensit, cætera confutasse credendus est. Quomodo autem vel Cretenfes mendaces, & stulti Galatæ, vel dura ceruice Israel, vel vnaquæque prouincia proprio vitio denotetur, in epistola Pauli ad Galatas disseruimus. Et quia nihil amplius est quod hic possimus asserere, illo contenti sumus. *Quamobrem, increpa* (ait) *illos acriter*. Mendaces quippe sunt, & malæ bestia, & ventres pigri, qui falsa persuadent, qui ferarum ritu sanguinem sciunt deceptorum, & non cum silentio operantes, suum panem manducant: quorum Deus venter est, & gloria in confusione eorum, & increpa vt sani sint in fide. De qua fidei sanitate & in consequentibus loquitur: *Senes sobrios esse, honestos, pudicos, sanos in fide, & charitate, & patientia*: ad quam fidei similitudinem, doctrinæ quoque sanitas appellatur. *Erit* (ait) *tempus quando sana doctrina non acquiescent*. Sane & sermones sanitatis, de quibus ad Timotheum in prima epistola loqui-

Tim. 6. a

tur: *Si quis aliter docet, & non acquiescit sanis sermonibus Domini nostri Iesu Christi, & quæ secundum pietatem est doctrina*. Et in secunda: *Exemplum habens sanorum verborum, quæ à me audisti*. Qui hanc habent fidei & doctrinæ sanitatem atque verborum, non attendent Iudaicis fabulis, & mandatis hominum auerfantium se à veritate. Acquiescamus paulisper Iudaicis, & eorum qui apud eos sapientes vocantur, patienter inepias audiamus, & tunc intelligemus quæ sint Iudaicæ fabulæ sine auctoritate scripturæ, sine vlla assertionè rationis, anilia quædam & fabulosa fin-

gentium, de quibus Esaias prophetauit dicens: *Populus hic la- bijs me honorat: cor autem eorum longe est à me. Sine causa autem colunt me, docentes doctrinas & mandata hominum*. Quod testimonium Saluator in Euangelio comprobans, arguit eos legi Dei mandata hominum prætulisse. Deus quippe ait: *Honora patrem & matrem*. Illi verò tradiderunt: quia quicumque dixerit patri & matri: Minus, quodcumque est ex me, tibi proderit: non honorificauit patrem suum & matrem. Si quis post aduentum Christi concidit, & non circumciditur, Iudaicis seruit fabulis, & mandatis hominum auerfantium veritatem. *Non enim qui in manifesto Iudaus est, sed qui in occulto: & circumciso cordis in spiritu, non littera*. Si quis pascha agit non in azymis sinceritatis & veritatis, vt exterminet ex anima sua omne vetus fermentum malitiæ & nequitia, iste attendit fabulas, & umbras sequitur, veritate neglecta. Si quis non resurgens cum Christo, nec querens ea quæ sursum sunt, sed quæ deorsum, dicit: *Ne tetigeris, ne gustaueris, ne tractaueris, quæ sunt in corruptione ipsius vsu secundum præcepta & doctrinas hominum*, iste sequitur iustitias non bonas, & præcepta non bona. Vbi autem est veritas & lex spiritualis, ibi iustificationes bonæ, & præcepta sunt optima, quæ qui fecerit, viuet in eis.

a ¶ *Omnia munda mundis, &c.* Quia superius dixerat: Sunt enim multi, & non subditi, vaniloqui, & deceptores, maxime qui de circumcisione sunt, & de his qui ab eis decepti fuerant, consequenter addiderat: *Increpa illos acriter, vt sani sint in fide, non intendentes Iudaicis fabulis, & mandatis hominum auerfantium veritatem*. Et quomodo ad Galatas & ad Romanos plenissime disputatur, putabant inter cibos esse distantiam, cum aliqui mundi, aliqui viderentur immundi: propterea nunc infert. *Omnia munda mundis*, his videlicet qui in Christo credunt, & sciunt omnem creaturam bonam esse, & nihil abijciendum quod cum gratiarum actione percipitur. *Circumcincti autem & infidelibus nihil mundum: quia polluta est eorum & mens & conscientia*: propterea etiam quæ munda sunt per naturam, eis immunda sunt. Non quod vel mundum sit aliquid vel immundum: sed pro qualitate vescendum & mundum mundis, & immundum contaminatis fiat. Alioquin infideles quosque atque pollutos, etiam panis benedictionis, & calix Dominicus non inuat: quia qui indignè comederit de pane illo, & de calice biberit, iudicium sibi manducat & bibit. Aduentu Christi purgata sunt omnia. Quæ ille mundauit, nos communicare non possumus. Sed considerandum ne ista tractantes, occasionem illi heresi demus, quæ iuxta Apocalypsin, & ipsum quoque Apostolum Paulum scribentem ad Corinthios, putat de idolothytis esse vescendum: quia omnia munda sunt mundis. Nunc enim Apostolo non fuit propositum de his quæ immolantur demonibus disputare: sed aduersus Iudæos, qui secundum legis abolitæ disciplinam, quædam munda, quædam arbitrabantur immunda. *Non enim* (inquit) *possumus mensa Domini participare, & mensa demoniorum: nec valeamus simul bibere calicem Domini, & calicem demoniorum*. In nobis itaque est comedere vel munda vel immunda. Si enim mundi sumus, munda nobis est creatura. Si autem immundi & infideles, sunt nobis vniuersa communia, siue per inhabitantem in cordibus nostris hæresim, siue per conscientiam delictorum. Porro si conscientia nostra nos non reprehenderit, & habuerimus fiduciam pietatis ad Dominum: orabimus spiritu, orabimus & mente: psallemus spiritu, psallemus & mente, & procul erimus ab his, de quibus nunc

G

2. Tim. 2. d

Esa. 29. d

Matt. 23. a

Col. 2. h

H

Gal. 2. c

Rom. 14. a

1. Tim. 4. h

1. Cor. 10. c

2. Cor. 10. a

Apoc. 2. f

1. Cor. 10. b

2. Cor. 10. c

nunc scribitur: Polluta est eorum & mens & conscientia. **a** ¶ *Confitentur se nosse Deum, factis autem negant, &c.* Hi quorum polluta est mens & conscientia, Deum se nosse confitentur, factis autem negant: secundum illud quod in Esaiâ dicitur: *Populus hic labijs me honorat, cor autem eorum longe est à me.*

Quomodo igitur labijs quis honorat, & corde procul recedit: ita Deum sermone quis confitens, operibus negat. Negans autem operibus Deum, confessione simulata, rectè execrabilis, & prophanus est, & nulla veritatis ratione persuasus, inobediens & incredulus appellatur. Vnde euenit vt ad omne opus bonum reprobus sit, quod scilicet etiam ea quæ naturali bonitate superatus fortè bona fecerit, non sint bona, dum mentis peruersitate sunt reprobata. Existimant quidam in eo tantum Deum negari, si in persecutione quis à gentibus comprehensus, se renuerit esse Christianum. Sed ecce Apostolus omnibus quæ peruersa sunt factis, Deum asserit denegari. Christus sapientia est, iustitia, veritas, sanctitas, fortitudo. Negatur per insipientiam sapientia, per iniquitatem iustitia, per mendacium veritas, per turpitudinem sanctitas, per imbecillitatem animi fortitudo. Et quotiescunque vincimur vitijs atque peccatis, totiens Deum negamus. Et contrariò: quotiens benè quid agimus, Deum confitemur. Nec arbitrandum est in die iudicij illos tantum à Deo filio denegandos, qui in martyrio Christum denegarunt: sed per omnia opera, sermones cogitationes Christus vel negatus negat, vel confessus confitetur. De hac puto confessione & discipulis præcepit dicens: *Eritis mihi testes in Hierusalem, & in omni Iudæa, & Samaria, & vsque ad extremum terra: vt in omnibus bonis operibus atque sermonibus mens Christum ipsi dedita confiteatur.* Est & quædam laudanda negatio, de qua & ipse Apostolus ait: *Vt abnegantes impietatem, & secularia desideria, castè, & iuste, & pie vitam in presenti seculo, expectantes beatam spem, & aduentum Saluatoris nostri Dei: quam negationem qui negauerit, & sequi voluerit Saluatorem loquentem: Quicumque voluerit venire ad me, abneget semetipsum, exutus veterem hominem cum operibus eius, & indutus nouum, sequetur Deum suum. Quomodo autem se quis abneget, contemplandum est. Pudicus fornicatorem, quod prius fuerat, negat: sapiens imprudentem, iustus iniustum, fortis infirmum. Et vt in commune de omnibus loquar, totiens negamus nos, quotiens priora vitia calcantes, delinimus esse quod fuimus, & incipimus esse quod ante non fuimus.*

CAPVT II.

TV verò loquere quæ decet sanam doctrinam, &c.] Aliud est sanam doctrinam loqui, aliud ea quæ sanæ conueniunt docere doctrinæ: quia in altero simplex tantum institutio est: in altero cum eo quod doces, vitæ quoque correctio est. *Qui enim soluerit vnum de mandatis istis minimis, & docuerit sic homines, minimus vocabitur in regno calorum: Domino præcipiente discipulis, non solum in meditatione scripturarum eos laborare debere, vt quæ scripta sunt, replicent & condant in memoriæ thesauro, sed prius faciant quæ præcepta sunt. Quicumque verò fecerit & docuerit, ille vocabitur magnus in regno calorum. Nisi enim supergressa fuerit nostra iustitia scribarum iustitiam & pharisæorum, non possumus ingredi regna calorum. Qui supra Moyli cathedram sedentes dicunt, & non faciunt, & alligant onera importabilia, quæ cervicibus hominum imponunt, & ipsi minimo digito nolunt ea contingere. Hoc igitur nunc Apostolus Titum filium in Christo, & discipulum suum docet, vt ea loquatur quæ sanæ doctrinæ conueniant: quia tunc doctrinæ sit sanitas, cum doctoris doctrina pariter & vita consentiant.*

c ¶ *Senes sobrios esse, honestos, pudicos, sanos in fide, & charitate, & patientia, &c.* Generaliter Tito ante præcipiens quid ipse loqui deberet ad cunctos, in eo quod ait: *Tu verò loquere quæ decet sanam doctrinam: nunc per singulas*

species quid vnamquamque ætatem deceat, exponit. Primum senibus conuenientia: deinde anus quid deceat: tertio quæ adolescentibus apta sint, tam maribus videlicet, quam foeminis: licet in præcepto mulierum veterum de adolescentibus foeminis mandata subiecerit, vt non tam ipse

Confitentur se nosse Deum, factis autem negant, execrabiles & inobedientes, & ad omne opus bonum reprobi.

CAPVT II.

TV verò loquere quæ decet sanam doctrinam. Senes sobrios esse, honestos, pudicos, sanos, in fide & charitate, & patientia,

grauitas decoret. Pudicos, ne in aliena ætate luxurient: ne iam frigido ad libidinem sanguine, exemplo sint adolescentibus ad ruinam. Sanos in fide: de qua fidei sanitate supra diximus. Sanos autem non tantum in fide, verum & in charitate & in patientia: vt cum primum fidei habuerint sanitatem, audiant à Salvatore: *Fides tua te saluum fecit.* Et alibi: *Neg, in Israel tantam fidem inueni.* Et propter eandem fidei sanitatem, sicut filij Abraham, de quo scriptum est: *Credidit Abraham Deo, & reputatum est ei ad iustitiam.* Et Habacuc de hac fidei sanitate commemorans ait: *Iustus autem ex fide mea viuet.* Relege ad Hebræos epistolam Pauli Apostoli (siue cuiuscumque alterius eam esse putas: quia iam inter ecclesiasticas est accepta) totum illum catalogum fidei enumera, in quo scriptum est: *Fide manus sacrificium Abel à Cain obtulit Deo: & Enoch translatus est, ne videret mortem: & Noe de his quæ necdum videbat, Deo credens, fabricatus est arcam: & Abraham in terram quam nesciebat, egressus est. Et ne videretur scriptura nullum mulieribus fide exemplum dare, in eadem epistola scribitur: quia & Sara accepit virtutem ad recipiendum semen alieno iam ætatis suæ tempore: quia fidelem eum qui repromiserat, arbitrata est. Laudatur ibi fides Isaac, & Iacob, & Ioseph. Moyli quoque & Rahab, & cæterorum, quos melius potest scire, qui ipsam epistolam legerit. Quomodo est igitur fidei sanitas: ita eadem sanitas & in charitate est. Quis autem sanitatem possidet charitatis, nisi ille qui primum Deum dilexerit ex tota anima sua, & ex toto corde suo, & ex totis viribus suis: Deinde Christi præceptum audiens in proximum: *Diliges proximum tuum sicut teipsum, diuiserit charitatem: quia in his duobus mandatis pendet omnis lex & propheta.* Qui habet sanitatem charitatis, non emulatur, non inflatur, non agit perperam, non inhonestè, non ad iracundiam concitatur, non cogitat malum, non gaudet super iniquitate, congaudet autem veritati: omnia sustinet, omnia credit, omnia sperat, omnia prætolatur. Et quia *charitas nunquam excidit*: qui in charitatis est sanitate, nunquam & ipse corrui. Siquidem nec tribulatio eum, nec angustia, nec fames, nec persecutio, nec nuditas, nec periculum, nec gladius, separare poterit à sanitate charitatis quam habuerit in Christo Iesu. Quid de gladio & cæteris minoribus loquar: quæ non possunt eum diuidere, qui sanitatis possidet charitatem: cum nec mors, nec vita, nec angeli, nec principatus, nec præsentia, nec futura, nec fortitudo, nec altitudo, nec profundum, nec alia quælibet creatura possit separare eum qui habet charitatem sanitatis in Christo Iesu? Si intellecta est à nobis sanitas charitatis, de scripturis aliquid sumamus exemplum, eorum qui in infirmitate sunt charitatis. Ait Saluator de extremis temporibus: *Quia cum multiplicata fuerit iniquitas, refrigescet charitas multorum.* Calida quippe est charitas in his qui feruent in spiritu: frigens autem & glacialis & gelida, in his qui flatus aquilonis durissimos suscipere. *Ab aquilone enim exardescunt mala super omnes inhabitantes terram.* De hoc frigore charitatis & Ammon in sorore sua Thamar obtiguerat. Timendum ergo ne fortè & nos hac infirmitate charitatis aliquando superemur. Nonnunquam enim euenit, vt primum à nobis in virginem siue in quamlibet foeminam sit sancta dilectio, & cum mollita mens fuerit in affectus, paulatim sanitas charitatis languore palleat, & infirmari incipiat, & ad extremam mortem diligentem ferat. Vnde &*

Aposto-

Mar. 10. 8.

Mat. 8. 11.

Genes. 12. 8.

Habac. 2. 4.

Hebr. 11.

Matth. 23.

Ibid. 22. d.

1. Cor. 13. 8.

Rom. 8. 8.

Mat. 24. 11.

Hiere. 1. 17.

2. Re. 19. 4.

HEBRON VI. 7. 8.

A
2 Tim. 5. 4

Apostolus cautē & prudenter Timotheo præcipit, vt exhortetur adolescentulas in omni castitate. Omnis autem castitas, in carne, & spiritu, & anima est, ne scandalizetur oculus, ne in pulchritudine vultus feminae harentes pendeamus: ne blanda nos audire verba delectet: ne ad simulatos sermones niens prius dura marcescat. Caueant ergo (vt diximus) tam iuuenes quam senes: tam adolescentulæ, quam vetulæ, & omni diligentia custodiant cor suum: ne sanitatem dilectionis, morbus charitatis introeat, & per amorem sanctum fiat non sancta dilectio, quæ illos pertrahat ad gehennam. Qui sanus est in fide, qui sanus in charitate, sanus quoque sit in patientia, & patientia quæ maximè in tentationibus comprobatur: quia nihil prodest habuisse quæ supra enumerauimus, nisi omnes diuitiæ & mercimoniam quibus onusta nauis est, in tempestate seruentur, & perflantibus hinc inde ventis, absque naufragio ea quæ bene parata sunt, liberentur. *Qui enim perseverauerit vsque in finem, hic saluus erit.*

Matt. 10. c.

1. Pet. 3. 4.

2. Cor. 12. c.

B

2. Tim. 5. b
non dicitur
aut.

1. Tim. 2. d.

a ¶ Anus similiter in habitu sancto, non, &c.] Tametsi Apostolus Petrus præcepit: vt viri vxoribus suis, tanquam infirmiori vasculo honorem tribuant: Non tamen arbitrandum est, quòd vxor quæ corporis vasculum habet infirmum, statim & anima infirmior sit. Vnde nunc præcipitur eis: vt in ipsis quoque illud Apostoli compleatur: *Virtus in infirmitate perficitur*: & dicitur, vt & omnia habeant, quæ senibus viris sunt præcepta communiter, in eo scilicet quod ait: Anus similiter, hoc est ita vt viri senes in omnibus honestatē, sobrietatē, pudiciam, sanam in fide & charitate, & patientiam, quædam decorem decoris sacri præferant dignitatem. Et quia hoc genus mulierularum esse solet garrulum, iuxta illud: *Simul autem & otiosa discunt circumire domos: non solum autem otiosa, sed & verbosa & curiosa, loquentes quæ non oportet*: propterea eas vult esse non incentricas: id est, non accusatrices: non tales quæ vt alijs placeant, de alijs detrahant: Aut certe quia ipse adolescentiam iam transgressa sunt, de adolescentularum ætatibus disputent, & dicant: illa sic ornatur: illa sic comitur: sic illa procedit: amat illum: amat ab illo: cum etiam si hæc vera sint, non tam apud ceteros debeant accusare, quam ipsam secretè Christi charitate corrumpere, & magis docere ne faciat, quam in publico accusare quod fecerit. Solent hæc ætates, quia corporis fringere luxuriam (licet sint plurimæ, quæ nec canos suos erubescant, & ante gregem neporum, trementes virguncula componantur) vino se dedere pro libidine, & cum inter pocula sibi prudentes visæ fuerint & facundæ: & morum quasi austeritatem asumere: loquentes hoc quod sibi videntur esse, & non recordantes illud quod fuerunt. A vini ergo nimio potu anus prohibeantur: quoniam quod in adolescentibus libido, hoc in senibus ebrietas est, Aut quo modo potest docere anus adolescentulas castitatem: cum si ebrietatem vetulæ mulieris adolescentula fuerit imitata, pudica esse non possit. Signanter autem expressit, non vino multo seruientes. Seruitus enim quædam est & extrema conditio, vino sensus hominis occupati, & non suum esse, sed vini. Quia igitur docuit quales primò anus deberent esse, & post illa quæ cum senibus viris habent communia, etiam propria earum exposuit, vt honesto & sancto habitu & omni decore sint plenæ: nec accusatrices, nec alijs detrahentes, nec vino sensibus occupatis: Nunc consequenter doctrinæ eis frena permittit: vt cum tales fuerint, docendi habeant libertatem: vt scilicet doceant ea quæ bona sunt. Licet enim in alio loco dixerit: *Docere autem mulieribus non permitto*: sic intelligendum est, vt in viros sit illis doctrina sublata. Cæterum adolescentulas doceant quasi filias suas. Primum castitatem: quia aduersus hanc magis in ætate florenti pugnat inimi-

cus, & virtus eius omnis contra feminas in vmbilico ventris est: deinde vt ament viros suos, diligant filios. *Quæ doctrina est amare viros: cum hoc non in eloquio docentis, sed in corde amantis sit constitutum? Vult eas amare viros suos castè: vult inter virum & mulierem esse pudicam dilectionem: vt cum pudore & verecundia & quasi necessitate sexus, reddat potius debitum viro, quam ipsa exigat ab eo, & opera liberorum ante oculos Dei, & Angelorum, perpetrare se credat: Ita ne illa erubescat etiam secretum cubicæ, & noctis tenebras, & clausum cubiculum suum: cum omnia patere Dei oculis cogitarit. Filios autem ita diligunt, si eos in Deo erudiant disciplina. Cæterum nolle eos*

contristare docendo quæ bona sunt, & libertatem tribuere peccandi, non est amare filios, sed odisse. Erudiantur quoque adolescentulæ, vt domus habeant diligentiam. Et quia poterat euenire, vt diligentia domus cum austeritate regeretur, & per hoc Apostoli præceptum, matrona seuerior fieret in serulos: ideo copulauit, benignas, vt tunc se crederet mariti bene domum regere, si cum benignitate imperet serulis, non in terrore. Nec non & subditas viris suis: ne fortè diuitijs & nobilitate perflata, Dei sententiæ non meminerint: per quam subiectæ sunt viris. Ait quippe ad mulierem: *Ad virum tuum conuerso tua, & ipse tui dominabitur*. In quo sanctæ Scripturæ consideranda prudentia est: quia non viro hoc dominus sit locutus, & dixerit: Dominaberis vxorituræ, sed ipsi mulieri: vt illi præmium relinqueret obsequelæ, dum in potestate eius est, si Dei velit obedire præceptis, seruire viro & marito esse subiecta: vt quodammodo esse libera seruitus, & dilectione plena: ideo seruans est viro, dum enim metuit offendere. *Etenim non est creatus vir propter mulierem, sed mulier propter virum*. Et cum caput mulieris vir sit: caput autem viri, Christus: quæcunque vxor non subijcitur viro suo, hoc est, capiti suo: eiusdem criminis rea est, cuius & viri non subijcitur Christo capiti suo. Verbum autem Domini blasphematur: vel cum contemnunt Dei prima sententiæ, & pro nihilo dicitur: Vel cum Christi infamatur Euangelium: dum contra legem, fidemque naturæ, ea quæ Christiana est, & ex Deo lege subiecta, viro impetare desiderat: cum etiam gentiles feminæ suis seruiant communi lege naturæ.

b ¶ Iuuenes similiter exhortare, vt pudici sint in omnibus: teipsum exemplum præbens bonorum, &c.] Sicut in eo quod supra præcepit dicens: *Anus similiter in habitu sancto*: similitudinem annuum dixeramus ad senes esse referendam: Ita nunc in eo quod intulit: Iuuenes similiter hortare vt pudici sint: similitudinem iuuenum ad anus, & per anus ad senes arbitramur aptandam: vt senum habeant sobrietatem, & honesti sint & pudici, & sani in fide, & charitate, & patientia. Annuum autem in habitu sanctitate, vt non sint accusatores, non vino multo seruientes, benè docentes, &c. Proprium autem adolescentulorum hoc posuit, vt pudici sint in omnibus, tam scilicet mente, quam corpore: tam opere, quam cogitatione: vt nulla sit in adolescente suspicio turpitudinis. Et licet quidam de Latinis ita existiment legendum: *Iuuenes similiter hortare vt pudici sint, & postea inferant. In omnibus teipsum formam præbens bonorum operum*: tamen sciamus, in omnibus, ad superiora esse referendum: id est, hortare vt pudici sint in omnibus. Sciendum quoque est, quòd continentia non solum in carnis opere & animi concupiscentia, sed in omnibus rebus necessaria sit: ne honores indebitos appetamus: ne accendatur auaritia: ne vlla passione superemur. *Teipsum*, inquit, *formam præbens bonorum operum*. Nihil prodest aliquam exercitatum esse in dicendo, & ad loquendum trahisse linguam: nisi plus exemplo docuerit quam verbo. Deniq; qui impudicus est, quamuis disertus sit: si ad castitatem audientes cohortetur, sermo eius infirmus est, & auctoritatem non habet cohortandi.

C

Gen. 3. l. su. 70.

D

1. Cor. 11.

Et

E Et econtrario quamvis sit rusticanus & tardus ad loquendam: si castus fuerit, exemplo suo homines potest ad vitam similitudinem impellere. Quod autem ait, in incorruptione, sic accipiendum, quod incorruptio proprie virginitatem sonet. Denique qui virgines sunt, vulgo incorrupti appellari solent, & qui virgines esse defierint, corrupti nominantur, & dicimus, illa quae fuit olim virgo, corrupta est. Vnde & Titum existimo priusquam carnis opere occuparetur, euangelio credentem accepisse baptismum, & virginitatem permississe, & nunc ab Apostolo, vt in incorruptione formam sui praebeat commonei, quam quidem incorruptionem in Timotheo non videmus. Nam cum ei diceret: Nemo adolescentiam tuam contemnat: sed forma esto fidelium in sermone, in conuersatione, in charitate, in fide, in castitate: de incorruptione tacuit, & tantum posuit, castitatem. Castitas autem & in celibatu absque virginitate intelligi potest: nisi forte castitatem accipiamus in mente, incorruptionem vero in corpore: iuxta illud quod alibi in virginis definitione scribitur: vt sit sancta corpore & spiritu: Et ipse nunc consequenter adiunxit: In doctrina: in incorruptione: in pudicitia:

Tim. 4. c. Possidemus & pudicitiam incorruptionem etiam in doctrinae integritate interpretari, nisi quod specialiter sequitur: sermone sano & irreprehensibili, proprium haberet super doctrinam institutione preceptum. Quod autem ait, sermone irreprehensibili: non quod vilis tanta facundia & prudentia sit, vt a nemine reprehendatur (reprehenduntur quippe & apostoli & euangelistae ab haereticis & gentibus) sed quod nihil dignum reprehensione dicat aut faciat: licet aduersarij sint ad reprehendum parati. Et quia sunt multi non subditi, vaniloqui, & mentium deceprores, qui oderunt in portis arguentem, & sermonem sanctum adominantur, propterea exemplum nos in omnibus praebeamus, in doctrina, in integritate, in pudicitia, in sermone sano & irreprehensibili: vt aduersarij vita & doctrina nostrae sanitate perterriti, non audeant accusare. Hoc est, nihil verisimile in accusatione coningere. Et reuera vsque hodie videmus nonnullos in ecclesijs (quamquam haec rara avis sit) tanta grauitatis continentiaque esse, vt etiam ab aduersarijs habeant testimonium, & dicatur: vt magnus est ille, & sanctae conuersationis, probisque moribus, nisi esset haereticus. Nemo est enim tam immoderate impudentia, vt solis radios possit accusare tenebrosos, & clarum lumen caligine noctis offundere. Vnde & Apostolus haec eadem praecauens ait: Vt auferam occasionem his qui volunt occasionem. Potest autem is qui ex aduerso est & diabolus intelligi, qui accusator est fratrum nostrorum, vt Ioannes euangelista praedicat: qui cum nihil habuerit mali quod nobis obijciat, erubescit, & criminatorem non poterit criminari. Diabolus autem in Latina lingua criminatorem sonat.

F a ¶ Serui dominis suis subditi sunt in omnibus, sint placentes, non contradicentes, & car.] Quoniam dominus & Saluator noster, qui in euangelio ait: Venite ad me omnes, qui laboratis & onerati estis, & ego reficiam vos: nullam conditionem, aetatem, sexum, a beatitudine arbitratum alienum: propterea nunc Apostolus & seruis praeccepta constituit, scilicet vt parti ecclesiae, membrisque corporis Christi. Et quo modo superius fenes, anus, adolescentulas, iuuenes, quid Titus erudire deberet, edocuit: ita nunc seruis apta praeccepta constituit. Primum vt subditi sint dominis suis in omnibus. In his autem omnibus, quae non sunt contraria Deo: vt si dominus ea iubet quae non sunt aduersa scripturis sanctis, subiiciatur seruis domino. Sin vero contraria praecipit, magis obediatur spiritui quam corpori domino. Diligenter attendite quo modo congrua personis praeccepta decernat. Serui, inquit, dominis suis subditi sunt in omnibus. In alio loco disputans de filijs ait: Filij obedite parentibus. Filios quippe decet parentibus obedire: seruos verò imperanti domino esse subiectos. Nec illud putemus esse contrarium, quod in alia epistola Mulieres (ait) subiectae sint viuis, & in hac subiectas viris suis

Matth. 11. d. a. ¶ Serui dominis suis subditi sunt in omnibus, sint placentes, non contradicentes, & car.] Quoniam dominus & Saluator noster, qui in euangelio ait: Venite ad me omnes, qui laboratis & onerati estis, & ego reficiam vos: nullam conditionem, aetatem, sexum, a beatitudine arbitratum alienum: propterea nunc Apostolus & seruis praeccepta constituit, scilicet vt parti ecclesiae, membrisque corporis Christi. Et quo modo superius fenes, anus, adolescentulas, iuuenes, quid Titus erudire deberet, edocuit: ita nunc seruis apta praeccepta constituit. Primum vt subditi sint dominis suis in omnibus. In his autem omnibus, quae non sunt contraria Deo: vt si dominus ea iubet quae non sunt aduersa scripturis sanctis, subiiciatur seruis domino. Sin vero contraria praecipit, magis obediatur spiritui quam corpori domino. Diligenter attendite quo modo congrua personis praeccepta decernat. Serui, inquit, dominis suis subditi sunt in omnibus. In alio loco disputans de filijs ait: Filij obedite parentibus. Filios quippe decet parentibus obedire: seruos verò imperanti domino esse subiectos. Nec illud putemus esse contrarium, quod in alia epistola Mulieres (ait) subiectae sint viuis, & in hac subiectas viris suis

asseruit vxores: quasi eodem verbo & in feruis & in vxoribus vsus sit. Quodammodo enim maritus vxoris est Dominus: ipse inquit, dominabitur tui. Erat & Saluator subiectus parentibus suis: sed cum adhuc duodecim esset annorum, & nihil differret a seruo, dominus omnium: necdum enim ad perfectam viri etatem, quae posteret hereditatem capere, peruenerat. Sed & alibi de eo scriptum est: quia cum subiecta ei fuerint omnia, tunc & ipse filius subiicietur ei qui sibi subiectus omnia, vt sit Deus omnia in omnibus. Subiiciuntur autem ei omnia, cum dixerit Dominus domino meo: Sede a dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum. In subiectis seruis dominus subiicitur. Et quo modo pro nobis dicitur esse maledictum, cum non sit maledictum, sed vera benedictio: ita pro nobis vel subiectus scribitur, vel non subiectus: si aut subditifuerimus Deo, aut non subditi. Quidam hunc locum ita legunt. Serui Dominis suis subditi sunt. Et postquam huc vsque distinxerint, inferunt: in omnibus placeant: cum in Graeco aliud sit ordo lectionis, id est, serui dominis suis subditi sunt in omnibus: vt sequatur inuagis eius: quod nos, licet non plenè, tamen ex parte aliqua interpretari possumus, vt complaceant sibi: ne videlicet super conditione sua videatur eis Dei iniqua sententia. Sed quo modo pauper iuxta mensuram suam saluari potest, & mulier in lexis infirmitate a regno Dei non excluditur, & omnis conditio secundum ordinem suum beatitudinem capere potest: ita & serui complaceant sibi quod serui sint, & non ideo putent Deo se seruire non posse, quia subiecti sint hominibus: sed in eo magis placere voluntati Dei, si & Dominis suis subditi fuerint in omnibus, & complacuerint sibi in conditione sua, & quod deinceps Apostolus praecipit exequantur: vt non sint contradicentes, non furantes. Vel maximum seruorum vitium est, dominis contradicere, & cum aliquid iusserint, secum mullitare. Itaque Titum commonet, vt per doctrinam sanam ab his qui Christiani serui sunt, istiusmodi auferat passionem. Si enim quae dominus imperat, necesse habet seruis implere: cur hoc ipsum non cum bona faciat voluntate: sed & dominum offendat, & tandem faciat quod iubetur, maximè cum & Deus ad aquam contradictionis offensus sit. Et in alio loco de murmurante populo loquatur: Delinata me murmuratio eorum, & non morientur. Post contradictionem, & aliud seruorum vitium doctrina CHRISTI corrigit, ne fures sint. Fur autem non solum in maioribus, sed etiam in minoribus iudicatur. Non enim id quod furtò ablatum est, sed mens furantis attenditur. Quo modo in fornicatione & adulterio, non ideo diuersa sit fornicatio, aut adulterium, si pulchra vel diues, deformis aut pauper, meretrix vel adultera sit: sed qualicumque illa fuerit, vna est fornicatio vel adulterium: Ita & in furto, quantumcumque seruis abstulerit, furti crimen incurrit. Vnde & in Moyse lege fures nonnumquam septuplum, nonnumquam quadruplum reddere compelluntur: & interdum obtruncatur, interdum venditur furti ipse pro furto: de quibus nuper vobis in Leuitico exposuisse me meminimus. Si autem hoc prohibetur in seruo, quanto magis in libero: ne aut iudex rapiat: aut miles non contentus stipendijs suis aliena deualet? Pulchre quidam vir aprime grauis cum ei cuiusdam iudicis laudaretur integritas, & diceret, de eo ille qui laudabat: non est fur: Respondit, optimum seruum faceret, si nec fugitiuus esset: intantum furti suspicio ab omni libero debet esse aliena. Sint itaque serui subditi dominis suis in omnibus: sint complacentes conditioni suae, vt non ferant asperè seruitutem: non contradicant dominis: non furentur, & post haec in omnibus fidem bonam ostendant: vt doctrinam Saluatoris Dei nostri ornent in omnibus. Si enim apud carnales dominos in minimo fideles fuerint: incipient eis apud Deum maiora committi. Ornata autem doctrinam Domini, qui ea quae conditioni suae apta sunt faciat. Et ediuerso confundit eam, qui non est subiectus in omnibus, cui conditio sua displicet: qui contradicit atque fraudator in nullo fidem bonam ostendit.

Gen. 3. d. Luc. 2. g. Gal. 4. a. 1. Cor. 15. d. Psal. 109. a. Gal. 3. b. Num. 20. d. Exod. 22. Ibid. Lev. 19. Quo

HERON VI. 7. 8.

A

Quomodo enim potest fidelis esse in substantia Dei, qui carnali domino fidem exhibere non potuit?

a ¶ Illuxit enim gratia Dei saluatoris omnibus hominibus: erudiens nos, ut abnegantes impietatem & secularia desideria, &c. Post catalogum doctrinae ad Titum: quid senes, quid anas, quid adolescentulas & iuvenes, quid ad extremum seruos erudire deberet, recte nunc intulit: Illuxit enim gratia Dei saluatoris omnibus hominibus. Non est enim aliqua differentia liberi & serui: Graeci & barbari: circumcisi & habentis preputium: mulieris & viri. Sed cuncti in Christo vnum sumus: vniuersi ad Dei regnum vocamur: omnes post offensam patri nostro reconciliandi sumus: non per merita nostra, sed per gratiam Saluatoris. Vel quod Dei patris viuens & subsistens gratia ipse sit Christus: vel quod Christi Dei saluatoris haec sit gratia, & non nostro merito saluati simus: secundum illud quod in alio loco dicitur: Pro nihilo saluabis eos. Quae gratia omnibus hominibus ideo illuxit, ut erudiret nos, abnegantes impietatem & secularia desideria, pudice & iuste & pie viuere in hoc saeculo. Quid sit autem abnegare impietatem, & secularia desideria: rex eo quod supra exposuimus: Deum confitentur se nosse, factis autem negant: intelligi posse confido, & per contraria disserta contraria. Saecularia ergo desideria sunt, quae a mundi istius principe suggerantur, & cum sint saeculi, cum saeculi huius nube pertranscunt. Nos autem cum pudice & iuste, nec corpore scilicet, nec mente peccantes, vixerimus in Christo, pie quoque viuemus in hoc saeculo: quae pietas expectat beatam spem, & aduentum gloriae magni Dei, & saluatoris nostri Iesu Christi. Sicut enim impietas, magni Dei reformidat aduentum: ita secura de opere suo, & de fide illum pietas praestolat. Vbi est serpens Arius: vbi Eunomius coluber: Magnus Deus Iesus Christus, saluator dicitur, non primogenitus omnis creaturae: non verbum dei & sapientia, sed Iesus Christus: quae vocabula assumpti hominis sunt. Neque verum alium Iesum Christum, alium verbum dicimus: ut noua haeresis calumniatur: sed eundem & ante saecula, & post saecula, & ante mundum & post Mariam: immo ex Maria, magnum Deum appellamus saluatorem nostrum Iesum Christum: qui dedit semetipsum pro nobis, ut pretioso sanguine suo nos redimeret ab omni iniquitate, & mundaret sibi populum. Ita quippe habetur in Graeco, & bonorum operum faceret emulatorem. Sepe mecum considerans quid sibi vellet verbum, & a sapientibus saeculi huius interrogans, si forte alicubi legissent: nunquam inuenire potui qui mihi quid significaret exponeret. Quamobrem compulsi sum ad vetus instrumentum recurrere: vnde arbitrabar & Apostolum sumpsisse quod dixerat. Hebraeus enim ex Hebraeis, & secundum legem Pharisaeus, utrique id ponebat in epistola sua, quod in veteri testamento legisse se nouerat. In Deuteronomio itaque teperi: Quoniam populus sanctus tu domino Deo tuo: & in te complacuit domino Deo tuo: ut esses ei in populum ex omnibus populis qui sunt super faciem terrae. Et in centesimo trigesimo quarto psalmo, vbi nos habemus: Psallite nomini eius quoniam suauis est: quoniam Iacob elegit sibi dominum, Israel in possessionem sibi: pro eo quod est, possessionem, in Graeco scriptum est, quod quidem Aquila & quinta editio, in Hebraeo a ארבעה expresse ita est, egressum vel praecipuum: pro quo verbo in alio volumine Latino sermone vtens, peculiarem, interpretatus est. Recte igitur Christus Iesus, & magnus Deus noster atque Saluator redemit nos sanguine suo: ut sibi Christianum populum peculiarem faceret: qui peculiaris tunc esse posset, si bonorum operum emulator existeret. Vnde & illud quod in euangelio secundum Latinos interpretes scriptum est: Pa-

nem nostrum quotidianum da nobis hodie: melius in Graeco habetur, panem nostrum praecipuum, egregium, peculiarem: cum videlicet qui de caelo descendens ait: Ego sum panis qui de caelo descendi. Abiit quippe, ut nos qui crastinum cogitare prohibemur, de pane isto, qui post paululum concoquendus & abijciendus est in secessum, in praese dominica rogare iubeamur. Nec multum differt inter praesentis & praepositio enim tantummodo est mutata non verbum. Quidam existimant in oratione dominica panem dictum, quod super omnes substantias. Quod si accipitur, non multum ab eo sensu differt quem exposuimus. Quidquid enim egregium est, & praecipuum extra omnia est, & super omnia.

CAPVT

b ¶ Haec loquere, & exhortare, & increpa cum omni imperio. Tria posuit: loquere, exhortare, & increpa. Et quidem in eo quod ait, loquere: ad doctrinam videtur esse referendum. Quod vero intulit, exhortare: id est, aliud quoddam in Graeco significat quam in Latino: quippe magis consolationem quam exhortationem sonat. Hoc verbum & superius de adolescentibus est locutus: Iuvenes similiter consolare, pudicos esse in omnibus. De quo nos in suo locuta vt in Latino legitur, quali exhortare scriptum esse expressimus. Consolatur igitur audientem, qui dicit: Rogamus pro Christo reconciliamini Deo, & seipsum humiliat & subiicit, ut lucificet quem consolatur. Quod vero tertium est, increpa: consolationi mihi videtur esse contrarium, ut quicumque consolationem contempserit, increpatione sit dignus, & mereatur audire: Obliti estis consolationis: quae vobis vt filijs loquitur. Ad Timotheum quoque alteram consolationem, & increpationem alteram legimus, dicente Apostolo: Intra opportune, importune, argue, increpa, consolare. Et tibi quidem increpatione ante assumitur, & postea consolatione seueritas temperatur. Hic vero ante vult discipulos consolari, & si non profecerint consolando, tunc corripere, & corripere cum omni imperio. Sic enim intelligi hoc quod dictum est: Increpa cum omni imperio, ut specialiter ad increpationem, & non ad duo superiora in commune referatur. Neque enim conuenit dicere: consolari cum omni imperio, & loquere cum omni imperio: sed tantummodo increpa cum omni imperio.

c ¶ Nemo te contemnat, & cat. Existimet aliquis hoc ipsum nunc ad Titum scribi quod ad Timotheum dictum est: Nemo adolescentiam tuam contemnat. Nos vero iuxta Graeci sermonis differentiam, aliud putamus significare, quod hic scribitur, & aliud quod ad Timotheum dictum est, & praepositiones vel sensum facere diuersum. Quod autem non fortuito, & vt libet, Paulus apostolus, non solum nominibus & verbis, verum etiam praepositionibus diuersis vtatur pro varietate causarum: perspicuum fieri poterit ex eo quod ait: Mulier enim ex viro: vir vero per mulierem. Et alibi, Quia ex eo & per eum & in ipso sunt omnia. Nec non & illud, Paulus apostolus non ab hominibus, neque per hominem. Existimamus itaque ad contemptum propriae pertinere: vel cum quis inter eculeum laminasque distentus, contemnit dolorem, & nec iudicis comminationem, nec circumstantis populi fremitum pertimescit: sed pro confessione martyrij, vniuersa supplicia contemnit & despicit. E contratio autem est & malus contemptus, de quo & Habacuc spiritu sancto in se loquente testatur: Videre contemptores, & insipientes, & admiramini mirabilia & disperdimini. Iuxta quod ad Timotheum quoque scriptum diximus: Nemo adolescentiam tuam contemnat: id est nolo te talem exhibeas, vt possis ab aliquo merito contemni. Quae autem illud sonat, sicut Stoici tamen asserunt, qui distinguunt inter verba subtiliter, cum quis confidens sibi se alio esse meliorem, despicit eum quem

psalm. 55. b

sup. 7.

B

Deut. 7. a
Sec. 70.

a Segulla.

C
Mat. 6. b
Ier. 6.

a. Cor. 13.

D
Tim. 4.

Tim. 4.

i. Cor. 11.
Rom. 11.
Gal. 1. a

Abact. 1.
Sec. 70.

Tim. 4.

E quem inferiorem putat, & super, id est plus sapiens, humiliorem existimat dignum esse contemptu. Tale quid intumescens superbia vanitate, & calum ipsam solemque despiciens apud Græcos quidam dixisse deluditur: *αὐτοῦ ἑαυτοῦ* καὶ ἀποφρονῶ τοῦ ἡλιου, quod nos Latine possumus dicere: seando per aeternam, & pluris me no-

C A P V T III.

uic esse quam solem. *αὐτοῦ ἑαυτοῦ* ergo quæ nunc ad Titum ponitur, illum sensum habet: Nemo eorum qui in ecclesijs sunt, te segniter agente sic vivat, ut se putet esse meliorem. Qualis enim ædificatio erit discipuli, si se intelligat magistro esse maiorem. Unde non solum episcopi, presbyteri, & diaconi, debent magnopere providere, ut eandem populum cui præsentent, concussatione, sermone, ac scientia præcedant: verum & inferior gradus, exorcistæ, lectores, aditui, & omnes omnino qui domui Dei serviunt. Quia vehementer ecclesiam Christi destruit, meliores laicos esse quam clericos.

C A P V T III.

A Dmone illos principibus & potestatibus subditos esse, obedire, ad omne opus bonum, &c.] Tale quid & ad Romanos scribitur: *Omnia anima potestatibus superioribus subdita sit: Non est enim potestas nisi à Deo.* Quod quidem præceptum, & hic & ibi propterea puto editum: quia Iudæ Galilæi per illud tempus dogma adhuc vigebar, & habebat plurimos sectatores, cuius & in Actis apostolorum sit mentio, scriptura referente: Ante hos enim dies surrexit Theodas triena quemdam se esse magnum: cui appositum sunt viri quasi tria millia. Et post hunc surrexit in diebus census Iudas Galilæus: qui inter cetera hoc quasi probabile proferebat ex lege: nullum debere dominum nisi solum Deum vocari, & eos qui ad templum decimas deferrent, Cæsari tributa non reddere. Quæ hæresis in tantum creverat, ut etiam Phariseorum & multam partem populi conturbaret: ita ut ad dominum quoque nostrum referretur hæc questio: *Licet Cæsari dare tributum, an non?* Quibus dominus prudenter cauteque respondens ait: *Reddite quæ sunt Cæsari, & quæ sunt Dei Deo.* Cui responsioni Paulus apostolus congruens, docet principibus & potestatibus credentes debere esse subiectos, *ὡς καὶ* quippe quæ leguntur in Græco, magis principatus quam principes sonat, & ipsam significant potestatem: non eos qui in potestate sunt homines. Sed quia dixerat: admone illos principibus & potestatibus subditos esse: poterat his qui tormenta formidant occasio ad negandum dari, dum iuxta Apostoli dictam se assererent principibus & potestatibus esse subiectos, & facere quod iuberent: propterea subiecit: Obedire ad omne opus bonum. Si bonum est quod præcipit imperator & præses, iubentis obsequere voluntati. Sin verò malum & contra Deum sapit: responde ei illud de actibus apostolorum: *Obedire oportet Deo magis quam hominibus.* Hoc ipsum & de servis intelligamus apud dominos, & de vxoribus apud viros, & de filijs apud parentes: quòd in illis tantum debeant dominis, viuis, parentibus esse subiecti, quæ contra Dei mandata non veniunt. Quod verò sequitur: *Paratos esse,* dupliciter legèdum: ut vel subaudiatur, ad omne opus bonum paratos esse: vel certè cum superioribus, & copulato hoc quod ait, obedire ad omne opus bonum, & hucusque finit: quasi aliud proprium & speciale præceptum sit, paratos esse: iuxta illud quod in Levitico scriptum est: *Hircum qui emittitur maledicta populi sustinentem, tradi in manus hominis parati.* Si quis ergo paratus est ut *ἀποποιήσῃ* teneat & educat illum in desertum, & ibi eum disperdat, & quantum in se est, forte maledictionis exterminet: is cum obedierit omni operi bono etiam paratus erit. Potest autem & aliter accipi paratos esse: ut omnia quæcumque evenire possunt sibi in animo prægerent, & cum acciderint, nihil quasi novum sustineant: sed eis præparata sint omnia.

Neminem quoque blasphemare, non simpliciter accipitur. Nec enim ait: Neminem hominem blasphemare, sed absolute neminem: non angelum, non aliquam creaturam Dei. Omnia quippe quæ à Deo facta sunt, valde bona sunt. Quædo Michaël archangelus cum diabolo disputabat de Moyse

corpore: non fuit ausus inferre iudicium blasphemiam: sed dixit, imperet tibi Deus. Si igitur Michaël non fuit ausus diabolo, & certè maledictione dignissimo, iudicium inferre blasphemiam: quanto magis nos ab omni maledicto puri esse debemus? Merebatur diabolus maledictum: sed per archangelum blasphemiam exire non debuit. Relege veteres libros, & vide quæ tribus in monte Gar-

zin constituta sunt, ut benedicerent populo, & quæ in monte altero ut maledicerent: Ruben, qui maculaverat thorum parentis, & Zabulon novissimus filius Lea, & ancillarum liberi, in monte Ebal ponuntur: ut maledicant eis qui maledictione sunt digni. Longum est si nunc enumerem quo modo Iacob, qui ad benedictionem vocaverat filios dicens: ut benedicam vobis, postea quasi in benedictione consociet: maledictus furor eorum, quia procaax: & ipse Dominus loquatur in Genesi: *Maledicta terra in operibus tuis.* Hoc nunc tantum dixisse sufficiat: quòd blasphemare Christi discipulos non oportet: nec, quod additur, esse litigiosos. Si enim summus filij pacis, & volumus super nos pacem requiescere, & accessimus ad Hierusalem caelestem, que ex pace nomen accepit: cum his qui oderunt pacem habeamus pacem, & quantum in nobis est, cum omnibus hominibus pacati sumus, nõ solum cum modestis, sed etiam cum rixosis: quia nulla virtus est ferre mansuetos: locumque demus iræ, omnem ostendentes mansuetudinem ad omnes homines: non quod vanæ gloriæ desiderio nos esse mansuetos omnibus hominibus ostendere debeamus: sed dum omnes ferimus, iniuriæ vicem non rependimus, ipsa opera notiora vniuersis fiant. Potest aliquis ob iactantiam & opinionem vulgi anamque popularem, simulare apud quosdam mansuetudinem, & fingere bonitatem. Sed ubi non est vera & genuina & solida mansuetudo, nescio an eum esse mansuetum possit omnibus persuaderi.

¶ Eum enim aliquando & nos stulti, inobedientes, errantes: servientes desiderijs & voluptatibus varijs in malitia & invidia agentes, odiosi, &c.] Quærat aliquis quo modo Paulus fuerit stultus, incredulus, errans, & serviens varijs desiderijs & voluptatibus, in malitia, & in invidia, odiosus, & odiens, antequam Salvatoris nostri bonitas atque clementia per lavacrum secundæ regenerationis eum saluum faceret: non ex iustitiæ operibus quæ fecerat: sed ex misericordia sua, effuso abundanter & large super Apostolos atque credentes per Iesum Christum spiritu sancto: ut hæreditatem gratiæ consecuti, spem vitæ in perpetuum possiderent. Et certè legimus eum secundum iustitiam, quæ in lege est, sine querela fuisse circumcisum octava die: Hebræum ex hebræis secundum legem Pharisæam, de tribu Benjamin, eruditum ad pedes Gamalielis, & ab infantia sacris litteris institutum. Ad quod respondetur, Iudæos qui ante aduentum Salvatoris & passionem eius & resurrectionem in lege versati sunt, licet non plenam, attamen aliqua ex parte habuisse iustitiam: sicut Symeon quoque & Anna prophetissa in templo Dei serviens est reperta. Postquam verò populus conclamavit, crucifige, crucifige eum: non habemus regem nisi Cæsarem: & sanguis eius super nos & super filios nostros: & ablatum est ab eis regnum Dei, & traditum genti facienti fructus eius: ex eo tempore, qui in CHRISTVM non credidit, fuit stultus, erabundus, incredulus, & serviens varijs voluptatibus. An non vobis videtur Paulus fuisse stultus, quando habebat zelum Dei, sed non secundum scientiam, & persequeretur ecclesiam, & lapidantium Stephanum vestimenta servabat: cum in tantum odij contra Salvatorem infligatus exarserit, ut litteras à sacerdotibus acciperet: pergens Damascum ad eos qui in Christum crediderant vincendos?

G

Iuda.

Dem 27. b

Gen. 49. a

ibid. 3. c

Psal. 119. b

Rom. 12. b

H

Phil. 3. a

Act. 22. a

Luc. 1. 2.

et 23. c

Matt. 21. d

Act. 8. a

HERON
M. 7. 8.

A

Aut villas poterat habere virtutes sine virtute Dei CHRISTI
 IESU: aut aestuantem flammam restringere voluptatem, cum
 non esset templum Dei: Quæ autem maior potest esse mali-
 tia & inuidia, quam contra absentes epistolas sumere, & ubi-
 que Christi vastare discipulos? nolle ipsum saluum fieri, &
 ceteri qui salui esse poterant, in-
 uidere: odisse Christianos, &
 consequenter ab omnibus o-
 dium promereri. Quis autem
 maior error & inobedientia &
 recordia, quam postquam re-
 spirauit dies, & præterierunt
 vmbra, legem abolitam velle
 seruare, & dicere: ne attrecta-
 ueris, ne contigeris, ne gusta-
 ueris, & apparente solido cibo
 & virili, infantia lacte cupere
 potari. diligentius attendamus,
 & inueniemus in præfenti capi-
 tulo manifestissimam trinita-
 tem. Benignitas quippe atque
 clementia Saluatoris nostri Dei
 non alterius quam Dei patris,
 per lauacrum regenerationis & re-
 nouationem spiritus sancti, quam ef-
 fudit super nos abunde per Iesum Christum Saluatorem nostrum, iusti-
 ficauit nos in vitam æternam. Salus credentium mysterium tri-
 nitatis est. Alij hunc locum ita intelligunt, vt non de Paulo
 & apostolis, sed sub apostolorum persona de alijs dictum
 patet: vt quomodo sub persona sua & Apollo & Cepha
 de dissensione & schismate quod arguebat in Corinthijs est
 locutus: ita etiam in præfenti loco, se & apostolos nomi-
 nans, omnes qui in Christo crediderant, quales fuerint an-
 te regenerationem lauacri vitalis ostenderit. Simul autem
 & humilitas eius est admiranda, quod qui omnem utilita-
 tem iustitiamque legis quasi quisquilias & purgamenta con-
 templit, recte se sine Christo vitijs omnibus seruasse me-
 morarit.

1. Cor. 1. b

B

a *Fidelis sermo, & de his volo te, &c.* Hoc quod ait, fidelis ser-
 mo, ad superiora iungendum est, in quibus præmiserat, vt
 iustificati ipsius gratia, hæredes efficiamur secundum spem
 vitæ æternæ. Dignus enim fide super hæreditate Dei sermo,
 & super spem vitæ æternæ. Vnde oportet de his nõ dubium,
 non timentem, & ipsum credere, & vt credant ceteri confir-
 mare. Non solum autem hoc, sed & hoc cum ceteris his qui
 voluerint credere confirmandum est, quapropter ait. *Et de his
 volo te confirmare.* Qui autem ista vera esse crediderint, necesse
 est vt curam habeant bonorum operum, per quæ hæreditas
 Dei & spes vitæ præparatur æternæ. Et pulchrè vt maiorem
 fidem faceret, non dixit: qui credunt hominibus, sed qui cre-
 dunt Deo. Necesse est enim vt curam bonorum operum habe-
 beant, quæ adimpleta & omni studio perpetata, sunt bona
 vtiliaque credentibus.

Prou. 3. b

b *Stultas autem quæstiones & genealogias, &c.* Quia mul-
 tiplices & diuersæ sunt quæstiones, propterea Salomon de
 his qui querunt Deum locutus est, dicens: Rectè autem
 querentes eum inueniunt pacem. Qui igitur Deum non rectè
 querunt, pacem inuenire non possunt. Plurima exem-
 pla sunt querentium non rectè Deum. Iudæi prauè querunt
 Deum, sperantes se eum inuenire posse sine Christo. Hæreti-
 ci vano sermonum strepitu concrepantes, querunt quem
 inuenire non possunt. Philosophi quoque & barbari de
 Deo varia sentientes, quæserunt Deum: sed quia non rectè
 quæserunt, fuerunt eorum fatuæ quæstiones, putantium
 Deum humanis sensibus posse comprehendere. Ab his igitur
 Paulus nos reuocat quæstionibus. Cæterum ad sapientes,
 & quæ scripturarum auctoritate sunt fultæ, magis cohorta-
 tur, & protocat, præceptorum non necius Saluatoris,
 in quibus ait: *Quærite & inuenietis: pulsate & aperietur vobis:*

Luc. 11. b

*petite & dabitur vobis: Omnis enim qui querit inueniet, & qui petit
 accipiet, & qui pulsat aperietur ei,* modò non sit corpus nostrum
 subditum peccatis, & ingredietur in nos sapientia. Exerceat-
 ur sensus, mens quotidie diuina lectione pascatur, & quæ-
 stiones nostræ stultæ non erunt quæstiones. Quod autem ait:

genealogias & contentiones & rixas, quæ veniunt ex lege,
 deuita: propriè pulsar Iudæos, qui in eo se iactant, & putant
 legis habere notitiam, si nomina teneat singulorum, quæ quia
 barbara sunt, & etymologias eorum non nouimus, plerun-
 que corruptè proferuntur à nobis. Et si fortè errauerimus in
 accentu, in extensione & bre-
 uitate syllabæ, vel breuia pro-
 ducentes, vel producta breui-
 antes, solent irridere nos impe-
 ritia, maxime in aspirationi-
 bus & quibusdam cum rasura
 gulæ litteris proferendis. Hoc
 autem euenit quod LXX. inter-
 pretes, per quos in Græcum ser-
 monem lex diuina translata
 est, specialiter in heth litte-
 ram, & y ain, & cæteras isti-
 usmodi (quia cum duplici a-
 spiratione in Græcam linguam
 transferre non poterant) alijs
 litteris additis expresserunt.
 Verbi causa: vt Rachel, Rachel
 dicerent, & hieriho, hieri-
 cho, & hebron, chebron, &
 feor, legor. In alijs verò eos co-

natus iste defecit. Nam nos & Græci vnam tantum litteram
 s, habemus: illi verò tres, s, samech, & sade, & w sin, quæ di-
 uersos sonos possident. Isaac & Sion per s sade scribuntur,
 Israël per w sin, & tamè non sonat hoc quod scribitur. Seon
 rex Amorrhæorum per s samech litteram & pronunciat &
 scribitur. Si igitur à nobis hæc nomen & linguæ idioma-
 ta, vt videlicet barbara, non ita fuerint expressa, vt expri-
 muntur ab Hebræis, solent cachinnum attollere, & iura-
 re se penitus nescire quod dicimus. Vnde & nobis cura fuit
 omnes veteris legis libros, quos vir doctus Adamantinus
 in exempla digesserat, de Cæsariensi bibliotheca descri-
 ptos, ex ipsis authenticis emendare, in quibus & ipsa Hebræa
 proprijs sunt characteribus verba descripta, & Græcis liti-
 teris tramite expressa vicino. Aquila etiam & Symmachus,
 LXX. quoque & Theodotio suum ordinem tenent. Non-
 nulli verò libri, & maxime hi qui apud Hebræos versu com-
 positi sunt, tres alias editiones additas habent, quam quin-
 tam & sextam & septimam translationem vocant, aucto-
 ritatem sine nominibus interpretum consecutas. Hæc im-
 mortale illud ingenium suo nobis labore donauit: vt non
 magnopere pertumescamus supercilium Iudæorum, solutus
 labijs, & obtorta lingua, & stridente salina, & rasa fauce gan-
 dentium. Est & illis alia occasio superbia: quoniam sicut
 nos qui Latini sumus, Latina nomina & origines de lingua
 nostra habentia, facilius memoriæ tradimus: ita illi par-
 ua ætate, vernacula sui sermonis vocabula, penitissimis sen-
 sibus imbiberunt, & ab exordio Adam vsque ad extremum
 Zorobabel, omnium generationes ita memoriter velociter-
 que percurrunt, vt eos suum putes referre nomen. Hoc nos
 qui aut alias litteras didicimus: aut certè serò credidimus in
 Christum: aut etiam si infantes sumus ecclesiæ mancipati,
 magis scripturarum sensum quam verba se cætamur: si fortè
 non ita nouimus, putant se in nominibus referendis, & in
 supputatione annorum, & in nepotibus & abnepotibus, a-
 uis, proavis, & atavis doctiores. Audini ego quendam de
 Hebræis, qui se Romæ in Christum credidisse simulabat, de
 genealogijs Domini nostri Iesu Christi, quæ scripta sunt in
 Matthæo & Luca facere quæstionem, quod videlicet à Sa-
 lomone vsque ad Ioseph nec numero sibi, nec vocabulorum
 aequalitate consentiant: qui cum corda simplicium peruer-
 tisset, quasi ex adytis & oraculo deferebat quasdam, vt sibi
 videbatur, solutiones: cum magis debuisset iustitiam & mi-
 sericordiam & dilectionem Dei querere, & post illa si fortè
 occurrisset, de nominibus & numeris disputare. Satis fortis-
 ran de Hebræorum supercilio, & plus quam necesse fuerit
 diximus: sed occasio nobis data est de genealogijs & con-
 tentione & rixis, quæ ex lege veniunt, differendi. Dialecti-
 ci, quorum Aristoteles princeps est, solent argumentatio-
 num retia tēdere, & vagam rhetoricæ libertatem in syllogis-
 morum spincta concludere. Hi ergo qui in eo totos dies &
 noctes

C

D

A noctes terunt, ut vel interrogent, vel respondeant: vel de ne propuditionem vel accipiant, assamant, confitent, atque concludant, quosdam contentiosos vocant, qui ut libet, non ratione sed stomacho disputent litigantium. Si igitur illi hoc faciunt (quorum proprie ars contentio est) quid debet facere Christianus, nisi omnino fugere contentionem? Rixæ quoque legales penitus respiciendæ sunt, & Iudæorum stultitiæ relinquendæ. Sunt enim inutiles & vanæ, quæ tantum speciem scientiæ habent: cæterum nec dicentibus, nec audientibus profunt. Quid enim mihi prodest scire quot annos vixerit Marthasalem: quot ætatis suæ anno Salomon sortitus sit coniugem: ne forsitan Roboan vnde cimo ætatis illius anno natus esse credatur? & multa istiusmodi, quæ aut difficile est inuenire propter librorum varietatem, & [dum paulatim de inemendatis inemendata scribuntur] errores innotitos, aut etiam si inueniremus magno studio & labore, nihil profutura cognouimus. Frequenter accidit ut habeamus pugnas legis non ob desiderium veritatis, sed ob iactantiam gloriæ, dum apud eos qui audiunt, docti volumus æstimari: aut certe ex hoc iumentulo turpia sectamur lucra. Quid enim prodest spumantibus abijs, & laticu garrice cauum: cum simplex & moderata responsio aut possit te placare si vera est: aut si falsa, leniter à te & placabiliter emendari?

a ¶ *Hereticum hominem post vnam, &c.* Nomen Hæreseos & in epistola ad Corinthios ponitur. Oportet enim & Hæreses in vobis esse, ut probati quique manifesti fiant. Et ad Galatas inter carnis opera numeratur: Manifesta autem sunt opera carnis, quæ sunt fornicatio, immunditia, luxuria, idololatria, veneficia, inimicitia, contentiones, emulationes, iræ, rixæ, dissensiones, hæreses, inuidiæ, ebrietates, comestiones, & cætera his similia, quæ prædico vobis, sicut prædixi: quoniam qui hæc agunt, regnum Dei non possidebunt. In quibus diligenter est obliuandam, quod quomodo cætera vitia, quæ inter carnis opera numerata sunt, excludunt nos à regno Dei: ita etiam nobis hæreses auferant regnum Dei, & non interest quomodo quis, dum tantum excludatur à regno. Quod autem magis mirum sit, etiam illud de A&E bus apostolorum videtur esse relegendum, fidem nostram in Christum, & ecclesiasticam disciplinam, iam tunc à peruersis hominibus hæresim nuncupatam. Nos enim, inquit, Iudæi ad Apostolum Paulum) nec literas à te accepimus de Iudæa: nec veniens quis de fratribus annuntiavit nobis, aut locutus est aliquis de te in malum. Peius autem ut audiamus à te quid sentias de Hæresim ista notum est nobis, quia ubique ei contradicuntur. Et licet nomen hæreseos Miletici non dicatur, à Paulo tamen opera nominantur, loquente ad presbyteros ecclesiæ. Ego scio quoniam venient post abscessum meum lupi graues in vos, non parcentes gregi: & ex vobis ipsis consurgent viri loquentes peruersa, ut abducant discipulos post se. Hæc in transitu dicta sunt, ubi & alibi hæresis appellatur: nunc ipsum nomen videtur plenissime ventilandum: Hæresis Græce ab electione dicitur, quod scilicet vnusquisque id sibi eligat quod ei melius esse videatur. Philosophi quoque, Stoici, Peripatetici, Academici, Epicurei, illius vel illius hæreseos appellantur. Superfluum est ire per singula, & Marcionem, Valentinum, Apellem, Ebionem, Montanum, & Manichæum cum suis enumerare dogmatibus, cum per facile sit vniciusque cognoscere quibus singuli ducantur erroribus. Arius & Eunomius, & nouæ auctor hæreseos, vtinam tam noti non essent, minus forsitan plurimos deciperent. Hæretici igitur hominē post vnam correctionem: siue, vt in Græco melius habetur, *post vnam* deuita, *post vna* autem commonitionem magis & doctrinam absque increpatione significat. Legitur in Latinis codicibus [quod verum Papa quoque Athanasius approbat.] Post vnam & alteram correctionem, quod scilicet non sufficiat tantum semel eum corripi, vel commoueri, qui aliquo sit deprauatus errore, sed & secunda sit ei adhi-

B *Hereticum hominem post vnam, &c.* Nomen Hæreseos & in epistola ad Corinthios ponitur. Oportet enim & Hæreses in vobis esse, ut probati quique manifesti fiant. Et ad Galatas inter carnis opera numeratur: Manifesta autem sunt opera carnis, quæ sunt fornicatio, immunditia, luxuria, idololatria, veneficia, inimicitia, contentiones, emulationes, iræ, rixæ, dissensiones, hæreses, inuidiæ, ebrietates, comestiones, & cætera his similia, quæ prædico vobis, sicut prædixi: quoniam qui hæc agunt, regnum Dei non possidebunt. In quibus diligenter est obliuandam, quod quomodo cætera vitia, quæ inter carnis opera numerata sunt, excludunt nos à regno Dei: ita etiam nobis hæreses auferant regnum Dei, & non interest quomodo quis, dum tantum excludatur à regno. Quod autem magis mirum sit, etiam illud de A&E bus apostolorum videtur esse relegendum, fidem nostram in Christum, & ecclesiasticam disciplinam, iam tunc à peruersis hominibus hæresim nuncupatam. Nos enim, inquit, Iudæi ad Apostolum Paulum) nec literas à te accepimus de Iudæa: nec veniens quis de fratribus annuntiavit nobis, aut locutus est aliquis de te in malum. Peius autem ut audiamus à te quid sentias de Hæresim ista notum est nobis, quia ubique ei contradicuntur. Et licet nomen hæreseos Miletici non dicatur, à Paulo tamen opera nominantur, loquente ad presbyteros ecclesiæ. Ego scio quoniam venient post abscessum meum lupi graues in vos, non parcentes gregi: & ex vobis ipsis consurgent viri loquentes peruersa, ut abducant discipulos post se. Hæc in transitu dicta sunt, ubi & alibi hæresis appellatur: nunc ipsum nomen videtur plenissime ventilandum: Hæresis Græce ab electione dicitur, quod scilicet vnusquisque id sibi eligat quod ei melius esse videatur. Philosophi quoque, Stoici, Peripatetici, Academici, Epicurei, illius vel illius hæreseos appellantur. Superfluum est ire per singula, & Marcionem, Valentinum, Apellem, Ebionem, Montanum, & Manichæum cum suis enumerare dogmatibus, cum per facile sit vniciusque cognoscere quibus singuli ducantur erroribus. Arius & Eunomius, & nouæ auctor hæreseos, vtinam tam noti non essent, minus forsitan plurimos deciperent. Hæretici igitur hominē post vnam correctionem: siue, vt in Græco melius habetur, *post vnam* deuita, *post vna* autem commonitionem magis & doctrinam absque increpatione significat. Legitur in Latinis codicibus [quod verum Papa quoque Athanasius approbat.] Post vnam & alteram correctionem, quod scilicet non sufficiat tantum semel eum corripi, vel commoueri, qui aliquo sit deprauatus errore, sed & secunda sit ei adhi-

benda doctrina: vt in ore duorum aut trium testium stet omne verbum. Quare autem post primam & secundam correctionem deuitandus sit, reddit cautus, dicens: quod subuersus est eiusmodi, & peccat, cum sit à semetipso damnatus. Qui enim semel bisque correptus, audito errore suo non vult corrigi, errate exilimat corrigentem, & econtrario se ad pugnas & iurgia verborum parans, eum vult lucri facere à quo docetur. Propterea veto à semetipso dicitur esse damnatus: quia fornicator, adulter, homicida, & cætera vitia, per sacerdores de ecclesiâ propelluntur. Hæretici autem in semetipsum sententiam ferunt, suo arbitrio de ecclesiâ recedentes: quæ recessio, propriæ conscientiæ videtur esse damnatio. Inter hæresim & schisma hoc interesse arbitramur, quod hæresis peruersum dogma habeat: schisma propter episcopalem dissensionem ab ecclesiâ pariter separet: quod quidem in principio aliqua ex parte intelligi potest diuersum. Cæterum nullum schisma non sibi aliquam confingit hæresim, vt rectè ab ecclesiâ recessisse videatur.

Salu- resim & schisma hoc interesse arbitramur, quod hæresis peruersum dogma habeat: schisma propter episcopalem dissensionem ab ecclesiâ pariter separet: quod quidem in principio aliqua ex parte intelligi potest diuersum. Cæterum nullum schisma non sibi aliquam confingit hæresim, vt rectè ab ecclesiâ recessisse videatur.

b ¶ *Cum misero ad te Arteman aut Tychicum, festina venire ad me Nicopolim: ibi enim statui hyemare, &c.* Legimus in exordio istius epistolæ: Huius rei gratia reliqui te Cretæ, vt ea quæ deerant corrigas, & constituas per ciuitates presbyteros, sicut ego tibi disposui: vt quia Cretenses nuper crediderant, recedente Paulo, & ad alias ecclesiâs transeunte, non dimitterentur orphani, sed haberent apostolicum vitium, quæ ea quæ videbantur deesse, corrigeret. Quia ergo post fundamentum aliarum ecclesiârum necessarius erat Titus, qui ædificium superstrueret, scribit ei, vt cum Arteman, vel Tychicum (vnum scilicet è duobus qui secum fuerant) Cretam misisset, impleturus locum eius ipse Nicopolim veniret, ibi se hyematurum esse contestans, ex quo paternos Pauli in Cretenses probemus affectus. Necessarium habet Titum in euangelij ministerium, tamen non eum ante ad se vult venire, nisi in locum eius Artemas, vel Tychicus successor aduenerit. Nicopolis ipsa est, quæ ob victoriam Augusti, quod ibi Antonium Cleopatramque superarit, nomen accepit.

c ¶ *Zenam legis doctorem, & Apollo sollicitè pramitte, vt nihil illis desit, &c.* Iste est Apollo, de quo & ad Corinthios scribitur: Vnusquisque vestrum dicit: Ego sum Pauli: ego autem Apollo: ego vero Cepha. Fuit autem vir Alexandrinus ex Iudæis, valde eloquens & perfectus in lege, episcopus Corinthiorum: quem propter dissensiones, quæ in Corintho erant, ad vicinam insulam Cretam cum Zena legis doctore putandum est transfretasse, & Pauli epistola dissensionibus quæ Corinthi ortæ fuerant temperatis, rursum Corinthum reuertisse. Zenam vero legis doctorem, de alio scripturæ loco quis fuerit, non possumus dicere, nisi hoc tantum, quod & ipse apostolicus vir id operis quod Apollo exercebat habuerit, Christi ecclesiâ extruendi. Præcipit itaque Tito, vt quoniam de Creta ad Græciam nauigaturi erant, non eos faciat sitarcij indigere, sed habere ea quæ ad viaticum necessaria sunt.

d ¶ *Discant autem & nostri bonis operibus præesse in necessarijs vsibus, vt non infructuosi, &c.* Supra dixerat, Zenam legis doctorem & Apollo sollicitè pramitte, vt nihil illis desit. Quia ergo poterat suboriri occulta responsio, vt non tam Titus, quam quicumque epistolæ lector hoc diceret: & vnde Tito, vt viaticum non habentibus largiretur? Soluit hanc quæstionem, & quasi nihil sibi opponatur elidit, dicendo: Discant autem & nostri bonis operibus præesse in necessarijs vsibus, vt non infructuosi sint. Nostros, suos vocat, qui in Christo crediderant: qui quia Christi erant, rectè & Pauli & Titi appellari merebantur. Habes, inquit, in discipulos potestatem: doce eos non esse infructuosos, sed euangelistis & apostolicis vitis, qui bonis operibus seruiunt, ministrare: & ministrare non in quibuscumque causis, sed in necessarijs vsibus. Habentes quippe vitium

C

Mat. 18. 6

Cap. inter 24. 2

D

1. Cor. 1. 2

HERON VI. 7. 8.

E

1. Tim. 6. b
1. Cor. 9. b
Rom. 15. f

Prouerb. 3
Galat. 5. b
Matth. 3. c

2. Cor. 9. b

F

Et vestimentum his contenti simus. Et qui altario seruiunt, de altario viuunt: & qui participes spiritualium nostrorum facti sunt, debent nobis sua participare carnalia. Et ne forsitam vel epistolam Pauli, vel præceptum Titi facile contemnerent, infructuosos vocat, quicumque euangelistis non mini-

strauerint. Dicit & Salomon in Prouerbis: *Fructus vero elemosyna* Et ipse Paulus primum spiritus fructum charitatem vocat. Charitas autem in communicatione, & in ministerio vel maxime comprobatur. *Vt non, inquit, infructuosi sint. Omnis enim arbor, quæ non facit fructum bonum, excidetur & in ignem mitetur.* Hoc autem dico: quia qui parce seminat, parce & metet. Apostolicis viris & euangelizatoribus Christi in necessarijs vñibus nolle tribuere, sterilitatis seipsum est condemnare.

a ¶ *Salutant te qui tecum sunt omnes, &c.* Vel solita consuetudine vsus est, vt Titum ab omnibus qui secum erant diceret salutari: vel certe proprie in Titum, quod talis esset, vt amorem eorum qui cum Paulo erant omnium mereretur. Magna verò laus Titi per Paulum ab omnibus salutari.

b ¶ *Saluta eos qui nos amant in fide, &c.* Si omnis qui amat, amaret in fide, & non essent alij qui absque fide diligerent: numquam Paulus ad amorem, fidem apposuisset, dicens: *Saluta eos qui nos amant in fide.* Amant

quippe & matres filios, ita vt mortem pro eis oppetere sint paratæ, sed non amant in fide: & vxores maritos, quibus frequentissime commoriuntur, sed amor ille non fidei est. Sola sanctorum dilectio in fide diligit in tantum, vt etiam si ille qui diligitur infidelis sit, tamen sanctus in fide eum diligit, secundum illud: *Stete in fide:*

Omnia vestra in charitate fiant. Et alibi: *Diligite inimicos vestros.* Diligit sanctus inimicos suos, & ideo in fide diligit: quia credit in eum qui pollicitus est se pro expletione mandati retributum esse mercedem.

c ¶ *Gratia Domini nostri cum omnibus vobis.* Sciendum quod in Græcis codicibus ita scriptum est: *Gratia cum omnibus vobis, vt nec Domini, nec nostri, in libris feratur autenticis.* In comune itaque sanctis atque credentibus. Tico & cæteris qui cum eo erant, imprecatur gratia. Et quomodo Isaac patriarcha benedixit filium suum Iacob, & ipse duodecim patriarchas: Apostoli quoque ingredienti domum dicebant: *Pax huic domui* & si digna erat domus, requiescebat pax eorum super eam: si vero exhibebat se indignam, reuertebatur ad eos qui eam fuerant imprecati: ita & nunc in fine epistolæ suæ Apostolus gratiam credentibus imprecatur, quæ cum voto habebat effectum, & erat in potestate credentium, si talem se benedictus, qualem benedicens præbere voluisset.

COMMENTARIORVM HIERONYMI IN EPISTOLAM AD TITVM FINIS.

